

RÁLÁTÁS

ZSÁKAI HELYTÖRTÉNETI – HONISMERETI, KULTURÁLIS TÁJÉKOZTATÓ

Évente négy számban jelenik meg. ISSN 1585-8677

Szerkeszti: Dankó Imre

Szerkesztőség. Művelődési Ház és Könyvtár. Zsáka, Rhédey Kastély.

VI. évfolyam, 1. szám –2005. első negyedév

SURÁNYI BÉLA

Az Alföld fásításának kérdése (XIX. század – XX. század első fele)

Kaán Károly¹ a XX. század elején, az Alfölddel kapcsolatban, *Széchenyi Istvánt* idézi: „...a dunántúli és egyéb magyarság és nemzetiség dolgában csak sorvadozni fog, ha pusztulásnak indul a Tisza-völgy és ezzel az Alföld.” A reformkor nagy alakjának nemzetjobbító programjában a *táj modernizációja* mellett legalább olyan súllyal esett latba az „őállapot” értékeinek megőrzése, védelme is. A szertelen vizek megfékezése, egy gazdasági kultúrtáj kialakítása – a nép boldogulását szolgálván – nem volt ellentétben azon elképzelésével, amely az Alföld „természeti díszét”, az *alföldi erdők*² kívánta megőrizni, felismervén azok fontosságát, a táj arculatában betöltött szerepét. Már a XIX. század elején sürgette az *alföldi róna fásítását*.³ Az agrárium szempontjából is irodomosnak tartotta az erdősítést, hiszen az erdők, facsoportok, erdősávok védelmet nyújtanak a szántóföldi növénykultúrának, megtörik a szél erejét, ugyanakkor hasznos szolgálatot tesznek a legelők javításában: „...roppant legelőink, valamint tág gabonás mezeink igen nagy fogyatkozása a minden árnyék nélküli, s igen nyílt lét; *fák ültetése* tehát részint *legelőink javítására*, részint mezeink oltalmazására a nagy szelektül – ha valahol –, valójában nálunk áll napirenden.”⁴

Az Alföld *homokos* és *szikés* tájain Széchenyi fontosnak tekintette a fásítást. Gyakorló gazdaként meggyőződéssel vallotta, hogy még szikés földeken is sikerrel kecsgetet.⁵

Kaán K.⁶ véleménye szerint „...Széchenyi István nagy elgondolásában mélyeséges tudással a természet törvényeit követte, s azok logikáját sohasem tévesztette szem elől.”

¹ Kaán K. 1927. 349.

² Ua. 91.

³ Ua. 92.

⁴ Ua.

⁵ Ua. 93.

⁶ Ua. 97.

A Kaán-féle tanulmány egy vesztes háború után született, melynek következményeként megváltozott Magyarország politikai, gazdasági helyzete, szerepe és súlya Európában. Óhatatlanul fölmerült a kérdés: hogyan tovább? A konszolidáció keserves éveinek erőfeszítései a gazdasági stabilizáció megteremtésére, a felgyülemlett társadalmi feszültségek enyhítésére tett bátortalan lépések, a Kárpát-medencében élő magyarság kultúrájának viszonylagos egységét megőrzendő törekvések, korántsem bizonyultak elegendőnek, aminek következtében az ország egy kényszerpályára sodródott. Alapvető kérdésként vetődött fel a *gazdasági élet* talpra állítása, amit viszont évszázados mulasztások terheltek. Az ország gazdasági jövőjének újragondolása, az elvesztett területek és természeti erőforrások pótlása az Alföld felé fordította a figyelmet, szerepének felértékelődését jelentve. Ennek gyökerei visszanyúlnak a XIX. századba, Széchenyi István elképzeléseiben öltve testet.

Az Alföld *tájtörténete*⁷ a *vizek* vonzásának, az *erdők* visszaszorulásának és a *szántóföldi növénykultúra* bővülésének a jegyében telt el. A magyar *erdősítés* története⁸ lényegében az *alföldfásítás* történetét jelenti. „Történelmi tény, hogy Alföldünk a messze múltban fákból és erdőkből gazdagabb volt, mint ma, de az erdő legnagyobb ellensége, az ember, részben a *legelő- és mezőgazdasági területek* bővítése végett, részben a *hadászati* érdekből állandóan pusztította. Leginkább a török ellen viselt harcok idején tizedelték meg az alföldi erdőket.”⁹

A soproni születésű *Kramer János György*¹⁰, jóllehet orvosként *közegészségügyi* és hadászati okokból, fontosnak tartotta az Alföld fásítását. A mocsaras vidékekre *fűzfát* és *nyárfát* ajánlott, egyúttal előhírnöke volt az akác meghonosításának is.¹¹ Nem kisebb a szerepe *Tessedik Sámuelnek*¹² sem, akinek szerteágazó munkásságában helyet kapott az Alföld fásítása is. „Az Alföldön nem erdőtlenségről lehet ekkor beszélni, hanem kimondottan fátlanságról. Itt nemcsak az erdők, kisebb pagonyok hiányoznak, hanem még a magános fák is.”¹³

Maga az erdősítés a XVIII. században már európai problémaként jelentkezett, ami különös hangsúlyt kapott az Alföldön, ahol már „...eredendőleg is fátlanság uralkodott”.¹⁴ Bár az utókor Tessediket tekinti az akácfa meghonosítójának, ezzel kapcsolatban *Penyigey D.*¹⁵ megjegyzi: „A köztudatban úgy él, hogy Tessedik hozta be az országba az akácot, ez azonban nem felel meg a valóságnak. Az Alföldön ellenben vitathatatlanul ő terjesztette el.”

Skopek Ferenc,¹⁶ majd *Pest* városa is a helytartótanácsnál kezdeményezte a XVIII. század közepén az alföldi erdőtelepítéseket, javasolván a fűzfa helyett az újvilági akácfa telepítését az Alföld nagyobb településeinek határában. A *központi hatalom* is szorgalmazta az erdőtelepítést, amire példa *Mária Terézia* 1769. évi erdőrendtartása.¹⁷ Ez azonban

⁷ Surányi B. 1998. 235–258.

⁸ Magyar P. 1961. 11–18.

⁹ Ua. 11.

¹⁰ Szinnyei J. 1900. 200–202.

¹¹ Magyar P. 1961. 12.

¹² Penyigey D. 1980. 187–192.

¹³ Ua. 187.

¹⁴ Ua. 188.

¹⁵ Ua. 190. Európába 1600-ban került be. Névadója Jean Robin, aki IV. Henrik és XIII. Lajos francia királyi udvari kertésze volt. A nagy karriert befutott jövevény Virginiából jutott át az Óvilágba.

¹⁶ Magyar P. 1961. 12–13.

¹⁷ Ua.

mellőzte az akácot, törekedvén az *endemikus* fajok újbóli elterjesztésére. Jóllehet fásítási tervekben, javaslatokban nem volt hiány¹⁸ (II. József okirata, Vedres István tervezete stb.), ezek megmaradtak a kezdeményezés szintjén. Fontos szakmai álláspontot képviselt *Feistmantel Rudolf*, a selmecbányai Erdészeti Tanintézet tanára, aki külföldi példák felvonultatásával igyekezett a szakmai berkeket is meggyőzni a fásítás előnyeiről:¹⁹ „... a lombard-velencei királyság sokat nyer termelékenységében azáltal, hogy a *telkeket* fasorok szegélyezik... és mit nyerhetnének Magyarország egyes vidékei (főleg az Alföld) erdők megfelelő megosztású telepítése által...”

Anton Kerner (1831–1898),²⁰ a kiváló osztrák botanikus a *Das Pflanzenleben der Donauländer* című művében (1863) szintén említést tett az Alföld fátlanságából eredő súlyos problémákra. Csak a XIX. század második felében fordult azonban mind erőteljesebben a figyelem az alföldi erdőtelepítés (fásítás) felé.²¹ *Hunfalvy János*, *Korizmicz László* szakmai érvek sorával támasztotta alá az Alföld fásításának szükségességét, így az erdőnek a klímára gyakorolt hatását stb. Szakmai vitába keveredve az erdész *Divald-Erdődi Adolf*, aki számos kérdésben ellentétes álláspontot képviselt. Az erdőtelepítés kedvező hatására mutatott rá *Galgóczi Károly* is:²² „... e vidék (Kunhegyes és környéke) legnagyobb *aszályosságát* az egész országban igen nagy mértékben lehet az *erdőtelenségnek* tulajdonítani...” – majd így folytatja –: „... ha a szántó s egyéb gazdasági földeknek fatermesztésre való mellékes használata... [...] ...életre kap: akkor jövődőre a fa szükségétől remegésre az ok megszűnik; mert szorgalom által csak közlekedési utai mellékén termelhet minden község annyi fát, mellyel kíméletes bánásmód által jóformán egész évi faszükséglete fedezve lesz.”

Az Alföld fásításának történetében kiemelt helyet foglalt el a *homokos vidékek* erdősítése, fásítása.²³ A kíméletlen *fairtás*, a korlátlan *legeltetés*, közvetve vagy közvetlenül az *éghajlatváltozás*, a *futóhomok* pusztításának nyújtott teret, amely a XVIII. század második felében már komoly gondot jelentett. *Vedres István* (1765–1830):²⁴ *A sivány homokosság használhatása* című munkája 1825-ben jelent meg Szegeden. Aki már 1789-ben Csengele határában²⁵ erdősítési kísérletbe fogott, melynek révén virágzó *gyümölcs kultúra* született Szeged környékén, *nyár-, fűz- és akác fák* ültetésével kialakított erdősávoktól övezve. Vedres felkarolta a homokfásításban a *fekete nyárfát*²⁶ és az rövid idő alatt a futóhomok megkötésének legfontosabb fáfélesége lett, amit csak az 1870-es évek környékén váltott fel az akácfa. Alapelvként fogalmazta meg, hogy „... a föld s annak helyheztesztéséhez való fák ültetődjenek be.”

A XIX. század nagy *környezetátalakító* munkái²⁷ során az Alföldön az ármentesítés, lép- és mocsárlecsapolás, belvízrendezés mellett az *erdősítés* és a *futóhomok megkötése* is hangsúlyos szerepet kapott. Az 1879. évi XXXI. tc.-ként megszületett *erdőtörvény*²⁸ nemzetközi viszonylatban is korszerűnek számított, noha „elvíleg még szabadon hagyta az er-

dők használatát, de azt már jelentősen korlátozta. A véderdőkben – ide értve a futóhomok elleni védekezésül telepített erdőket is – tilos volt a tarvágás, legeltetni csak akkor volt szabad, ha a törvényhatóság közigazgatási bizottsága úgy ítélte meg.” A törvény a talaj minőségét, továbbá a tulajdonjogot vette figyelembe.²⁹

A történelmi Magyarország erdőségeinek megosztása a XIX. század végén a következő volt: *a)* feltételes erdőtalajon, *b)* feltétlen erdőtalajon (más művelésre alkalmatlan) lévő erdőtársulások, *c)* véderdők. 1914-ben az összes erdőterületből az *a)* kategória 12,7%-kal, a *b)* kategória 81,9%-kal részesedett. Ezen felül 1,6%-os arányt foglaltak el a futóhomokos területek és 3,8%-ot a véderdők állománya.

Az 1914 előtti *erdészeti jog*³⁰ alapvető hiányosságai közé tartozott, hogy csak a véderdőkben és a futóhomokos területekre telepített erdőkben korlátozta a legeltetést, ugyanakkor a kopár területek, illetve az agrárium számára hasznosíthatatlan határrészek erdősítését nem egyértelműen írta elő. De e kérdéskörbe tartozott az is, hogy az erdőgazdálkodást illetően a *magánbirtokosok* kezét semmiféle előírás nem kötötte, a véderdők és a befásított homokos területek kivételével. Mindez kevés korlátozást jelentett és az erdőgazdálkodás sokszor egyet jelentett az erdőirtással. A letarolt területeken legtöbbször *szántó* és *legelő* létesült.

Az 1867 utáni évtizedek

A kiegyezést követő évtizedekre esik a magyar erdészettudomány egyik legnagyobb alakjának, *Bedő Albertnek*³¹ (1839–1918) a munkássága, aki jelentős szerepet játszott az 1879. évi törvény kidolgozásában. A törvénnyel kapcsolatban kifejtette, hogy „... a legszorgosabb gondot kell fordítani, hogy az ország művelhető talaján most meglévő erdőállomány fenntartandó, a levágott erdők helyett újjak nevelendők, s a magán kezekben lévő és más-nemű gazdasági művelés érdekében kiirtott erdők helyett újjak telepítendők.”³² Alapvető munkája: *A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása I–III.* címmel 1885-ben jelent meg a *történelmi Magyarország* erdőkulturájáról. 1896-ban másodszor is kiadták, négy kötetre bővítve. Monográfiája a hazai erdészet XIX. századi helyzetéről ad számot, az erdők kiterjedéséről, a fanemek szerinti megosztásról, a tulajdonosi viszonyokról, a művelési állapotokról, erdőgazdálkodásunk korabeli szerepéről. E forrásmű olyan szempontból is figyelemre méltó, hogy belőle számos következtetés vonható le a természeti környezet *ökológiai viszonyairól* is.

„Az 1918 utáni új országterület egyik legnagyobb negatívuma az erdősültség alacsony foka volt. Az új országterületen – szemben az 1918 előtti országterület 26,1%-os arányával – az erdősültség csupán 11,8–11,9%-os volt... Az új Magyarország Európa erdőkben egyik legszegényebb országa volt.”³³ Amint *Gunst P.* megjegyzi,³⁴ noha „... az Alföld erdősítésére irányuló törekvések majd két évszázadra nyúlnak vissza, s ámbár vizsgált korszakunk (1920–1938) egészét tekintve mutat fel haladást, mégis az erdősültségnek 4,3–4,5%-os mértékével szinte teljesen *változatlan*nak tűnik az Alföld helyzete.”

¹⁸ Ua.

¹⁹ Ua. 14.

²⁰ Bartha D.–Oroszi S. (szerk.) 2004. 7–47.

²¹ Magyar P. 1961. 16.

²² Galgóczi K. 1855. 301.

²³ Magyar P. 1961. 18.

²⁴ Szinnyei J. 1914. 1035–1037.

²⁵ Vedres I. 1825. 2.

²⁶ Magyar P. 1961. 21.

²⁷ Frisnyák S. 1995. 91–101.

²⁸ Pataky E. (szerk.) 1970. 64–65.

²⁹ Ua. 99.

³⁰ Ua. 100.

³¹ MAÉ I. 1987. 137–140.

³² Ua.

³³ Gunst P. 1970. 266.

³⁴ Ua.

Az új erdészeti törvény megszületéséig –1935-ig – éltek a különböző rendeletek, amelyek kordában igyekeztek tartani az erdőterület visszaszorulását. Bár jelentős a növekedés 1936–1938 között, de összességében az erdőterület kiterjedése 1938-ban sem érte el az 1920-as évek arányát. Sajnos a csökkenés a *tölgyeseket* érintette, s ez utal a síkvidéki (alföldi) endemikus tölgyerdők további visszaszorulására. Mindez azzal járt, hogy megváltozott az erdők fánemi összetétele, elsősorban az Alföldön, az újonnan történő telepítések következtében.

Az Alföld-fásítás a két világháború között

A XX. század első felének hazai erdészetének meghatározó egyénisége volt *Kaán Károly*³⁵ (1867–1940), akinek nem kis érdeme volt abban, hogy 1923-ban törvény született: *Az erdészeti igazgatásról* (XVIII. tc.), *Az alföldi erdők telepítéséről* (XIX. tc.), *Az Országos Erdői Alapról* (XX. tc.) és *Az erdőbirtokhitelről* (XXI. tc.)

Az alföldfásítás legelső ösztönző intézkedései közé tartozott a 15 éves *munkaterv* kidolgozása,³⁶ ami az Alföld fásíthatóságát volt hivatva bizonyítani, s megvalósítani. Ennek keretében Kaán Károly 1924. október 1-jével *Püspökladányban* létrehozta a *Szikkiserleti Telepet* azzal a céllal, hogy kidolgozzák a szikes vagy szikesedésre hajlamos területek fásítási módszereit.³⁷ Ennek előzményeként *Tuzson János*³⁸ már 1920-ban javasolta a *Püspökladányi Vallásalapítványi Uradalom* szikes területeinek fásítását, ettől remélve, hogy a körül-fásított területek fűhozama növekedni fog. A módszer helytállónak bizonyult.

Kaán Károly meggyőződéssel vallotta, hogy „...boldogulásunk alapja a magyar róna”.³⁹ Ennek érdekében, vezérelvként fogalmazta meg, hogy az Alföldön végrehajtott rendezési munkálatok, így a folyószabályozás, lecsapolások mellett legalább akkora súllyal esik latba az *öntözés*, a *fásítás* megvalósítása, társadalompolitikai szempontból pedig a *birtokviszonyok* megváltoztatása.⁴⁰

Munkái közül kiemelendő *A Magyar Alföld* című műve, amely az MTA gondozásában, 1927-ben látott napvilágot, valamint *Az Alföld problémája* címen íródott, s Pécsen, 1929-ben megjelent tanulmánykötete. Kaán Károly az Alföld korszerűsítését nem a természet ellenében kívánta megvalósítani, amit bizonyít egy másik nagyívű összeállítás: *Természetvédelem és a természeti emlékek* címen megírt munkája – 1931-ben jelent meg – a természetvédelem elméleti kérdéseit taglalva. Ez a kötet nagyban hozzájárult az *1935. évi törvény* megalkotásához, amely „az erdőkről és a természetvédelemről”⁴¹ szólt. Az Alföldet érintő, legátfogóbb munkája: *Alföldi kérdések* címen 1939-ben látott napvilágot. Ez a kötet a két – talán legfontosabb – elem: az erdő és a víz szerepét vizsgálja, történelmi távlatokba helyezve. „Nagy baja Alföldünknek a viszonylagos *páraszegénység* és az aránylag kevés

csapadékmennyiség, valamint az a tény, hogy aránytalanul nagy a tenyészidőszak *hőmérséklete* és jelentékeny a *szél* szárító hatása. Ezen az állapotban bizonyos mértékig segíthet az erdősítés és a fásítás.”⁴² Kezdeményezésére *Debrecen* és *Szeged* határában mérésekkel vizsgálták az erdők és erdősávok befolyását a *szélhatásra*.⁴³ Bizonyítást nyert, hogy az erdővel, erdősávokkal tagolt alföldi tájon sokkal kedvezőbbek a mezőgazdasági termelés feltételei. Nem is beszélve az ún. *ökológiai folyosók* előnyös hatásáról. Kaán Károly az Alföld-kérdést mindig sokoldalúságában vizsgálta, ügyelve a *kultúrtáj* kínálta lehetőségek teljes körű kihasználására, de nem tévesztve szem elől a *természet egyensúlyának* megőrzését. A magyar agrárium szempontjából oly fontos alföldi gazdálkodást alapvetően érintette az *öntözés* kérdése, amire Kaán Károly is kereste a megoldást. A fentiekben már említett művében úgy történeti, mint aktuális problémákat is fölvetett, alátámasztva az *1937. évi törvény* kívánalmait, amely „...az öntözőgazdálkodás előmozdításához szükséges intézkedésekről” címen (1937. évi XX. tc.)⁴⁴ vonult be a hazai jogalkotás történetébe. A korabeli elképzelések, tervek jó része azonban csak 1945 után valósult meg.

Az *alföldi erdősítés* kérdésköre Kaán Károly munkásságában központi helyet foglalt el, amihez a hazai közvéleményt, az érdekelt gazdaközönseget is igyekezett már kezdtől fogva megnyerni. Népszerűsítő cikkek, kiadványok hasábjain adta ki a jelszót: *Erdőt az Alföldre!* A *Köztelek*, az *Erdészeti Lapok* hasábjain mutatott rá az ügy fontosságára. Már 1920-ban, az *Országos Erdészeti Egyesület* különkiadásában is megjelentette: *Erdőt az Alföldre* című rövid tanulmányát,⁴⁵ szakmai érveket felsorakoztatva. „Joggal állíthatjuk azt, hogy az a föld, amit az erdő céljaira veszünk igénybe, nem rövidíti meg a mezőgazdaságot, de fokozza annak termelőképességét és jelentősen előmozdítja annak boldogulását, intenzitását.”⁴⁶

A Kaán-féle Alföld-fásítást⁴⁷ célzó, 1923-ban elfogadott törvény az 50 kat. holdas *szántó-* és a 20 kat. holdas *rét-legelőterületek* „körül-fásítását” írta elő, s ez vonatkozott a *tanyák* környékére is. A törvény hatálya alá kb. 4,5 millió hektár tartozott. A terv teljeskörű végrehajtása *nemzeti üggyé* válhatott volna, de mint annyi más kérdés, ez is töredék szünetelt a megvalósítás során. Amint *Oroszi S.*⁴⁸ írja: „A sikerek és kudarcok ma is érvényes tanulságokkal szolgálnak”. A hátráltató tényezők közül néhányat érdemes megemlíteni.⁴⁹

- hiányzott a korszerű földnyilvántartás és a megfelelő műszaki háttér;
- az érdekeltségi rendszer kidolgozatlansága;
- a szakmai felvilágosítás egyoldalúsága elsősorban a települések és a tanyák körüli fásításra helyezte a hangsúlyt, bár a fafélék termőhelyi kívánalmairól bőséges tájékoztatást kaptak az érdekeltek;
- a jövőre nézve is tanulságul szolgál arra vonatkozóan, hogy nem minden mezőgazdasági művelésre alkalmas terület fásítható és az ún. őshonos fafélék telepítésének sem minden esetben feleltek(nek) meg a termőhelyi adottságok, hiszen változik az éghajlat, s vele együtt számos természeti tényező is;
- az állam szerepvállalása aránytalanságokat takar (hitel, csemeteakciók stb.). A meglévő tulajdonviszonyok módosították az eredeti elképzeléseket: „Az út- és csatorna-

³⁵ Farkas L. 1996.

³⁶ Ua. 18.

³⁷ 100 éves 1998. 78.

³⁸ Ua. A telepen már kezdtől fogva kiváló szakemberek dolgoztak, többek között *Magyar Pál*, *Tuzson János*, *Sigmund Elek*, *Galambos József*. Eleinte a Debreceni Erdőigazgatóság egyik részeként folytak a munkálatok, Magyar Pál vezetésével. 1927–1944 között már a telep a központi Erdészeti Kísérleti Állomáshoz tartozott. 1945 után pedig újból a Debreceni Erdőigazgatóság felügyelte, s 1953-tól viszont az Erdészeti Tudományos Intézet Szikkfásító Kísérleti Állomásaként áll(t) a hazai erdészettudomány szolgálatára. Lásd: ua.

³⁹ Farkas L. 1996. 18.

⁴⁰ Ua. 20.

⁴¹ Nagy F. (szerk.) 1997. 432.

⁴² Farkas L. 1996. 113.

⁴³ Ua.

⁴⁴ Ua. 115.

⁴⁵ Ua. 117–123.

⁴⁶ Ua. 126.

⁴⁷ Ua. 259.

⁴⁸ Ua.

⁴⁹ Ua. 259–263.

építések, ugarfeltörések élveztek elsőbbséget, míg a fásítások gyakran elmaradtak. Az utak, csatornák ugyanis állami, illetve törvényhatósági tulajdonban voltak, a fásítások legfeljebb közbirtokosságiban;

- az államháztartásban időről időre bekövetkező pénzühiány hátráltatta a folyamatos fátelapítást.

Ha összességében értékeljük⁵⁰ az 1923 utáni évtizedek erdőtelepítéseit (fásítását), megállapítható, hogy „...az erdőtelepítések nem voltak eredménytelenek, de igazi áttérés, az erdőterület jelentős növekedése minden igyekezet ellenére sem következett be”. Az eredeti, 1923. évi célkitűzés szerint mintegy 130 ezer hektárt kellett volna betelepíteni, beleértve a fasorokat, gazdasági fásításokat. Az 1935-ben kidolgozott terv⁵¹ viszont már csak 110 ezer hektár kiterjedésű erdő telepítését kívánta elérni. A fásítás tényleges adatai körüli bizonytalanságok azt mutatják, hogy 1943 végén még összesen 91 864 hektár erdősítendő és fásítandó területtel számoltak. Az adatok esetlegessége ellenére, annyi kétségtelen, hogy az ún. *elsőkvitelű* erdőtelepítés és fásítás több mint 100 ezer hektáron következett be. A *tényleges* erdőterület növekedés⁵² – 1945 után végzett felmérés szerint – 17 ezer hektárra rúgott. Ami annak tudható be, hogy a háborús időszak, az újjáépítés nem kímélte az alföldi erdőket sem. Így az eredeti tervek szerint még 90 ezer hektár alföldi erdő telepítése előtt állt az ország.

A két világháború közti időszak alföldfásításáról összességében megállapítható, hogy „...25 év alatt több mint 100 hektárnak megfelelő erdősítési anyagot adtak ki, ültettek el. Ez azonban csak egy-egy kisebb terület általános képének átférfálásában játszhatott jelentősebb szerepet, a mai országhatárokon belül eső Alföld erdősültségében alig kimutatható változást hozott. Így a *kitűzött cél*, az alföldi területek fákkal, fasorokkal való szegélyezése, erdőfoltok, sőt nagyobb erdők kialakítása csak töredékesen valósult meg.”⁵³

Bár az 1945 utáni időszak már túlmutat összeállításunk keretén, érdemes talán megjegyezni, 1975-ben⁵⁴ az ország elérte az egymilliomodik hektár betelepítését. Abban az időben Magyarország *Angliával* együtt azon országok sorába tartozott, melyek a *legtöbb telepített* erdővel rendelkeztek, az ország nagyságához mérten. 1985-ben⁵⁵ a hazai erdőterület kiterjedése 1 millió 635 ezer hektárt foglalt magába, ami 17,6%-os erdősültségnek felelt meg. Ezek az eredmények azonban ellentmondást takarnak, különösen a *síkvidéki* erdők, fásítások esetén. Hiszen erre az időre már eltűntek⁵⁶ az utakat kísérő fasorok, mezővédő erdősávok és egyéb erdön kívüli fásítások, melyek főként a *nagyüzemi táblák* kialakításának estek áldozatul. De ebben szerepet játszott a *városiasodás*, a *falvak bővülése*, az *útépítések* és egyéb kommunális *építkezések* térnyerése is.

Ami az alföldfásítás fanemi megoszlását illeti, az *akác*⁵⁷ megtartotta az 1870-es évek után kialakult vezető szerepét, hiszen az elültetett facsometék mintegy 70%-át tette ki. Bár növekedett a *nyárfafélék* elterjedtsége, a fajtabeli és termőhelyi korlátok akadályozták nagyobb mérvű térhódítását. Így az akác maradt az Alföld jellegzetes fája.

⁵⁰ Oroszi S. 1990. 93.

⁵¹ Ua.

⁵² Ua. 94.

⁵³ Ua. 114.

⁵⁴ Ua. 109.

⁵⁵ Ua.

⁵⁶ Ua. 110.

⁵⁷ Ua. 91.

Az Alföld-fásítás Debrecenhez is kötődik *Béky Albert*⁵⁸ (1869–1956) személyében, aki szakismeretével hathatósan segítette a munkát. Az erdészszakember Kiskinién született, Abaúj-Torna vármegyében. Selmechányai tanulmányainak befejezése után Szászsebesre került, ahol kezdetben gyakornokként, majd erdőrendezőként ténykedett. Kolozsvárott érte meg a trianoni döntést, ahol akkor már az erdőigazgatóság főtanácsosaként dolgozott. Ezután Miskolc következett, majd *Debrecenbe* került, ahol neve összeforrt az alföldfásítással. Több mint kétszáz cikket írt, köztük jó néhány a mezőgazdaság más területeiről vette a témáját: kertészet, gyümölcsstermesztés, szakoktatás stb. Szívesen közölte írásait a *Köztelek* című szakorgánumban, melynek később éveken át az erdészeti rovatát gondozta. De gyakran közölt tőle írást a *Tiszántúli Gazdák*, az *Erdészeti Lapok* is. Sokoldalúság jellemezte szakirodalmi munkásságát, aminek elismeréseként 83 éves korában az MTA odaítélte neki a *tudományok doktora* fokozatot. Budapesten hunyt el 1956. október 26-án.

Legnagyobb jelentőségű munkája 1931-ben Debrecenben jelent meg: *Útmutatás az Alföld fásításának munkájához* címmel. Az első kiadás négyezer példányban, egy éven belül elfogyott. Amit még további két kiadás követett. Az általa „könyvecskének” titulált munkáját Debrecenben a Városi Nyomda gondozta. A második kiadás előszavában írja:⁵⁹ „Az első kiadás tartalmát illetően több szaktársam és fásítással, erdőtelepítéssel foglalkozó nem szaktársam véleményét hallgattam meg, akiknek őszinte és értékes hozzászólásáért ez úton is hálás köszönetemet nyilvánítom... legyen e könyvecske olyan jó segítség a munkánál, mint amilyen jó szándék sugallta annak megírását.”

E hasznos gyakorlati útmutatót már volt debreceni m. kir. erdőigazgatóként vetette papírra, hiszen 1928-ban nyugállományba vonult. Egyéniségében az elmélyült szakismeret és a mély humánus szerencsésen ötvöződött. A nagy elődök és kortársak mellett a természet tartotta legfőbb tanítómesterének. Az emberi kultúrát a fát, a természetet kedvelő ember szemével nézi. „...amiként az österületeken az ember megtelepülése erdőirtással kezdődik, éppen úgy végződik az ember kultúrája a fa ültetésével.”⁶⁰

Jó szakmai érzéssel ismeri fel, hogy mekkora szerepe van a telepítéseknél az előkészítő, majd a telepítés első éveiben a *talajművelésnek*.⁶¹ Munkájában sorba veszi azokat a faféléket, amelyek az Alföld talaj és éghajlati viszonyai közepette eredményesen telepíthetők.⁶² Összefüggő erdők telepítésére az akácot, a tölgyet, a szilfát, a kőriszt, a kanadai nyárfát, az éger és a fűzfát, valamint az erdei és a feketefenyőt ajánlotta.⁶³ A *kocsányos tölgyet* illetően megjegyzi, hogy „...hajdan itt a mostaniaknál jóval terjedelmesebb erdőségeket alkotott, de tenyészfeltételeit a vízszabályozás és lecsapolás és a talajok elsoványodása megrontotta, s így most mind szűkebb térre szorul vissza azért is, mert vágásra való kifejlődéséhez hosszú idő kell.”⁶⁴

⁵⁸ Gulyás P. II. 1940. 919. Lásd még: Surányi B.: A Hortobágy hasznosításának kérdése: Béky Albert (1869–1956). HB-i Napló, 1986. XLIII. évf. 249. sz.

⁵⁹ Béky A. 1933. 5.

⁶⁰ Ua. 11–12.

⁶¹ Ua. 14.

⁶² Ua. 15–26. Az általa telepítésre alkalmas *fafélék*: akác, kocsányos tölgy, kanadai nyár, mezei szil, magas kőris, fekete (amerikai) dió, fekete nyár, vadkörte, vadcserezsnye, zöld juhar, gledicsia, jegenye nyár, jókori (hegyeslevelű) juhar, mézgás éger, fehér fűz, ezüstlevelű hárs, szofóra (japán akác), ezüsfűz (olajfűz), tamariska, fekete fenyő, erdei fenyő, a *cserjék* közül: mogoró, húsos som, hóbogyó, fagyval, lícium (ördögcerma). A *szikés területek* fásítására az ezüsfűz és a tamariskát kiváltképpen ajánlotta.

⁶³ Ua. 15.

⁶⁴ Ua. 18.

Az alföldi tájon az agrárium térhódításával egyre bővült a *szántó* kiterjedése, a megmaradt *erdőket* pedig nem mindig ésszerűen hasznosították, amit tetézett még a kíméletlen *legeltetés*. Így az egykori alföldi tölgyesek – beleértve a természeti viszonyok változásának következményeit – ritka sarjerdőkké váltak.⁶⁵ A pótlás és az erdőbővítés során egyszerűbb megoldást kínált olyan faféléknek a telepítése, amelyek jobban idomultak már a táj megváltozott ökológiai viszonyaihoz, ugyanakkor növekedési erélyük is jóval felülmúlta a tölgyét. Béky Albert⁶⁶ külön figyelmet fordított a *legelők* fásítására, mely több célt is szolgál(t): *a*) a legeltetésre alkalmatlan határrészek befásítása, *b*) fasorok, fapaszták létesítése a legelőkön, szélárnyékot nyújtva, *c*) a legelők tagoltságának megteremtése (körülfásítás). Az *utak* fásítására⁶⁷ gyümölcsféléket ajánlott. A fasorok ültetésével egyúttal jelölhető volt a művelési ágak kiterjedése, továbbá a birtokhatár is,⁶⁸ nem beszélve a mezőgazdasági táj ésszerű tagoltságának kialakításáról. Béky Albert nagy jelentőséget tulajdonított a *tanyák*⁶⁹ fásításának is. „...fontos itt... annak belátása, hogy mennyire elmaradt állapot a fátlan tanya, ahol se tűzrevaló, se szerszámfa nincsen, de nem terem semmiféle gyümölcs sem.” Majd leszögezi: „...ültessünk a tanyán minél több gyümölcsfát, a selyemhernyónak eperfát, a méheknek mézelőfát, a szerszám-, és tűzifát pedig természetesen az erdőn-mezőn.”

Béky Albert a kötet utolsó előtti fejezetében – az 1930-as évek eleje – szót ejt, hacsak egy mondat erejéig is, egy *mozgalom*á terebélyesedő, modernizációs elképzelésről, amit a *népi írók* karoltak föl.⁷⁰ Ezzel kapcsolatban megjegyzi:⁷¹ „...a gazdasági haszon szempontjából vannak gyümölcsfák, eperfa, mézelőfák és erdei (gazdasági) fák. Ez egyáltalában nem azt jelenti, mintha a többi faféle az Alföld fásításánál kisebb jelentőségű volna, sőt én azt gondolom, hogy *Alföldünk* annak idején majd a kultúra legmagasabb fokán *kert* lesz, *Európa zölde* és *gyümölcsös kertje*, mert erre alkalmasabb terület nincsen.”

A XX. század első felének modernizációs törekvései közé tartozott a *Hortobágy hasznosításának*⁷² kérdése, az Alföld problémájának szelektént, ami közelebből *Debrecen* is érintette. S ebben is vállalt szerepet Béky Albert, határozott lépések megtételére sürgetve a kormányt. A „nagypusztával” kapcsolatos elképzelések – bárki részéről is fogalmazódjanak meg – törést szenvedtek az *állattartó debreceni civisgazdák* ellenállása miatt. Noha Béky terve – történelmi távlatból szemlélve – hiú ábrándnak tűnik, az is bizonyos, hogy az ellenkezőjéről sem győződünk meg.

IRODALOM

Bartha D.–Oroszi S. (szerk.): Másfél évszázad növényföldrajzi gondolataiból. Tilia, XII. Sopron, 2004.

Béky A.: Útmutatás az Alföld fásításának munkájához. Db., 1933. 2. kiadás

Borbándi Gy.: A magyar népi mozgalom. New York, 1983.

Farkas L.: Az erdők szerelmese. Kaán Károly erdőmérnök élete és munkássága. Bp., 1996.

⁶⁵ Ua. 19.

⁶⁶ Ua. 119–128.

⁶⁷ Ua. 116.

⁶⁸ Ua. 116–117.

⁶⁹ Ua. 118.

⁷⁰ Borbándi Gy. 1983. 324., 372–373. A mozgalom szakmai lelke Somogyi Imre volt, akinek munkáját a Magyar Élet kiadó gondozta (Püski Sándor): *Kert-Magyarország felé*. Bp., 1943. A mozgalom bírálatának utóhangjai közül lásd: *A Kert-Magyarország koncepció kudarca*. In: A 20. század és a magyar mezőgazdaság. Szerk.: Lőkös L. Gödöllő, 1985.

⁷¹ Béky A. 1933. 135.

⁷² Surányi B. 1988. 116. Béky Albert elképzeléseiről az összeállítás 102. jegyzetében részletesebben lehet olvasni.

Frisnyák S.: Magyarország történeti földrajza. Bp., 1995. 3. kiadás

Galgóczi K.: Magyarország, a Szerbvajdaság s Temesi bánág mezőgazdasági statisztikája. Pest, 1855.

Gulyás P.: Magyar írók élete és munkái. Új sorozat. II. Bp., 1940.

Gunst P.: A mezőgazdasági termelés története Magyarországon 1920–1938. Bp., 1970.

Kaán K.: A magyar Alföld. Bp., 1927.

M(agyar) A(grártörténeti) É(letrajzok) I. Szerk.: Für L.–Pintér J. Bp., 1987.

Magyar P.: Alföldfásítás II. Bp., 1961.

Nagy F. (szerk.): Magyar tudóslexikon. Bp., 1997.

Oroszi S.: Az alföldfásítás a két világháború között Magyarországon. Bp., 1990.

Pataky E. (szerk.): A földművelésügyi szakigazgatás története 1867–1948. Bp., 1970.

Penyigey D.: Tessedik Sámuel. Bp., 1980.

Surányi B.: A Hortobágy hasznosításának kérdése a 19–20. században. In: Déri Múzeum 1987. évi évkönyve. Db.

Surányi B.: Az Alföld mint kultúrtáj, különös tekintettel a XIX–XX. századra. Déri Múzeum 1995–1996. évi évkönyve

Száz éves a m. kir. Erdészeti Kísérleti Állomás – a m. kir. Erdészeti Kutató Intézet – az Erdészeti Tudományos Intézet. Főszerk.: Führer E. Selmecbánya–Sopron–Budapest, 1998.

Szimyei J.: Magyar írók élete és munkái VII. Bp., 1900.

Szimyei J.: Magyar írók élete és munkái XIV. Bp., 1914.

Vedres I.: A sivány homokság használhatása. Szeged, 1825. (Repr. 1980)

CSORBA CSABA

Rhédey Ferenc várad kapitány, Bocskai István fővezére, élete és munkássága

Tisztelt Közönség! Rhédey Ferencről méltón emlékezni kívánó zsákaiak!

Azt a feladatot kaptam, hogy rövid, összefoglaló jellegű előadásban ismertessem *Rhédey Ferenc*, talán mindjárt mondhatnám úgy is, hogy *I. Rhédey Ferenc* életét és munkásságát, kiemelve szerepének fontosságát a most 400 éve kezdődött *Bocskai István* vezette szabadságharcban és a Bocskai utódai által vezetett későbbi szabadságharcokban, mondhatni: mindhalálig. Itt, ezzel a félmondattal talán arról árulkodtam, hogy *Rhédey Ferenc* egyik, valószínűleg a legfontosabb jellemvonása az *elkötelezett hűség* volt az ország függetlensége, szabadsága iránt.

Rhédey Ferenc az egykor híres-neves és gazdag *Aba nemzetségből* származtatta magát. Abból a nemzetségből, amelynek első ismert tagja Szent István veje, Aba Sámuel király (1041-1044) volt. A Rhédey-család Heves megyében tűnt föl, mint Kis-és Nagy-, valamint Szentmártonréde birtokosai. Kiszédéről kapták családi előnevüket.

Az Aba nemzetség a XIII-XIV században, virág kora idején udvari főembereket, országbírókat, tárnokmestereket, nádorokat és vitéz katonákat adott a hazának, és elkezdődött a család ágakra tagolódása. A XV-XVI. században a leszármazó családok egyike-másika még jelentkezett a nagypolitikában, azonban egyre mérsékeltebb módon, elszegényedésük arányában. Közülük csak a XIX. századig szereplő Rhédeyek maradtak fenn és játszottak majd a XVII. századtól kezdődően származásukhoz méltó szerepet. A család először Nagyrédei János, Szentmártonrédei Bertalan és Miklós személyében 1466. február 6-án nyert Mátyás királytól címeres nemeslevelet. Egyik Ferenc nevű ősük 1552-ben részt vett Eger várának védelmében. A hiteles leszármaztatásukat a család az 1600 körül élt II. Pál nevű ősapjuktól szokták követni. Ez a körülmény magyarázhatja Rhédey Ferenc szüle-

tése és korai gyermekkorai körüli nagy bizonytalanságot. Nem tudjuk pontosan, hogy hol, sőt azt sem, hogy mikor született.

Életrajzával legrészletesebben *Komáromy András* foglalkozott 1894-ben kiadott nagyszerű, mindmáig egyedülálló tanulmányában. Komáromy András szerint 1560 körül született, valamelyik felvidékszéli városkában. Mint szegény nemes ifjúnak egyetlen pályát kínálkozott, ez a katonáskodás volt. Ahogy élete későbbi alakulásából kikövetkeztethetjük, meglehetősen jól megalapozott műveltségre is szert tett, valamelyik református iskolában. Ezt követően kora ifjúságában katonának állt, végvári vitéz lett. Az erős, gyorsmozgású, ügyes, a lóval bánni jól tudó, délceg fiatalember hamarosan ismert katonává vált, s mint-hogy - ma így mondanánk - nagyszerű szervező-irányító készséggel is rendelkezett, gyorsan emelkedett az akkori katonai ranglétrán. Szerény anyagi állapota nem feleltette vele

előkelő származását, mindenütt és mindenkor kellő büszkeség jellemezte és az a törekvés, hogy visszaszerzi családjának egykori fényét, gazdagságát és az ország ügyeit intéző főrenddé lesz. 1596-ban, tehát harminc évesen, az egyik legfontosabb felvidéki végvár, a Fülek kapitánya lett.

Nem kerülhette azonban el, hogy ki ne kezdjék. Megvádolták mindenféle szabálytalansággal, erőszakossággal. Valójában az egész vádaskodásnak az volt a legfőbb oka, hogy a királyi végvárból, mint erdélyiekkel, meg bujdosókkal cimboráló, németellenes és eretnek (azaz református) kapitányt eltávolítsák, mégpedig büntetéssel. Hosszú időn át a vádaskodásoknak nem volt különösebb következménye, de 1599-ben ellenfelei-ellenségei elérték, hogy az országgyűlés hatalmaskodás címén vádat emeljen ellene. Rhédey nem várta be a pört, hanem Erdélybe ment, ha úgy tetszik menekült, ahol is "kardját Székely Mózesnek ajánlotta fel". Hamarosan Erdély Habsburg-ellenes politikusaik csoportjának egyik vezetője lett. Részt vett az erdélyi Basta elleni harcokban, katonai erényeinek, képességeinek itt is szép példáit mutatva. Igazán nem rajta múlt, hogy Basta hadai fölénybe kerültek. Az 1602. évi brassói csata után jónak látta, hogy több erdélyi kiválóság, főúr, politikus, hadvezér után ő is Törökországba távozzon. Törökországban csatlakozott az ott szervezkedő bujdosókhoz, készen állva minden pillanatban arra, hogy visszatérjen Erdélybe, vagy akár az úgynevezett Királyi Magyarországra és kiűzzék a császáriakat meg a híveiket, hogy biztosítsák az ország függetlenségét és a vallásszabadságot. Rhédey Ferenc Törökországban is bebizonyította, hogy jó szervező-irányító katona: erős kapcsolatokat épített ki több odamegyő főúrral, katonával, politikussal és nagyon szép terveket dolgozott ki bujdosó társaival Erdély-a Felvidék felszabadítására. Ahogy Bocskai István 400 évvel ezelőtt, 1604. október 15-én kihúzta kardját és megindította szabadságharcát, Rhédey Ferenc azonnal itthon termett, mindjárt Bocskai oldalára állt. Bocskai szívesen fogadta Rhédeyt s mindjárt jóbaráti, bizalmas kapcsolatot épített ki vele, s mint ismert jó katonától sokat várt: azonnal kinevezte egyik főhadvezérének, rábízta a Felvidék felszabadítását és az ausztriai és csehországi részek zavarását, megfélemlítését.

Itt és ekkor, 1604 késő őszen és 1605 legelején mutatkozott meg igazán Rhédey Ferenc katonai-hadvezéri nagysága: pár hónap alatt egy jelentős (egyes források szerint összességében 10.000 fős) hadsereget tudott szervezni és kiállítani 1605 februárjára a Csallóköz vidékére. Katonáit főleg vidékünkéről, a Sárrét-széli Biharból szerezte. Nagy részük hajdú volt. Rhédeynek megvolt a jól megalapozott véleménye a hajdúkról, végső soron nem rokonszenvezett velük, de a realpolitika azt diktálta neki, hogy hozzájuk forduljon, hogy belőlük formáljon "rendtartó katonákat". Bár el kell mondanunk azt is, hogy Rhédey a hajdúk szertelenségeire, kegyetlenkedéseire is számított. Velük képzelte el állandó rettegésben tarthatni az ellenséget, amit a rendkívül gyors, rajtaütésszerű harcmodort folytató, csellel gyakran élő hajdúk fényesen teljesítettek is. Hadtörténészeink nagy figyelmet szenteltek Rhédey Ferenc hadseregszervezői munkájának, harcmodorának, sikereinek, úgy ahogy azt *Nagy László* is tette a Bocskai szabadságharc katonai történetéről írott monográfiájában. Nagy László munkája is Rhédey Ferencet illetően főleg *Komáromy András* monográfiáján alapul. Bocskai halála után Rhédey koránt sem vonult vissza, hanem a Bocskai utódai által vezetett szabadságharcok következtetésen hűséges, kimagasló teljesítményeket nyújtó katonája lett, illetve volt. Természetes volt, hogy megkapta a *váradai kapitányságot*, ami akkor Erdély és a Partium meghatározó jelentőségű erődítménye volt. A tisztség pedig nemcsak katonai, hanem politikai jelentőséggel is bírt. Sok más tisztsége mellett a legnagyobb fontosságú az volt, hogy *Bihar vármegye főispánja* is lett. Amikor teljes erejével *Báthori Gábor* mellé állt is, Erdély függetlenségét, a "magyar nemzettség igaz szabadságát" védte. Még inkább kitűnt ez *Bethlen Gábor* fejedelemsége idején, aki Rhédey Ferencnek, mint

Erdélyország leghűségesebb és legjobb katonájának 1617-ben a zsákai uradalmat donációs birtokként adományozta.

Rhédey Ferencnek korábban is voltak kapcsolatai Zsákával. Mint *Gyalokay Jenő* kiváló hadtörténészünk kutatásaiból tudjuk, Rhédey Ferenc első tevékenységei közé tartozott, hogy a zsákai várat Bocskai számára biztosítsa. Ezért nemcsak tovább erősítette, hanem megbízható katonaságot rendelt bele, akik aztán meg is tartották a zsákai várat mindvégig nemcsak Bocskai, hanem az Erdélyi Fejedelemség hűségében. Arról már szóltunk, hogy gyorsan hadba menő katonaságát, 1604/05-ben, nagyrészt itt, innen, a környékből szervezte.

Rhédey Ferenc és utódai sokkal fontosabb katonai és politikai pozíciókat töltöttek be ahhoz, hogy uradalma központját és családjának lakóhelyét Zsákán rendezhesse be. Bár az uradalom kiváló intézőinek sikerült Zsákát mégis egyfajta uradalmi központtá szervezni, azt nem tudták elérni, hogy Zsákát egyike legyen a Rhédeyek lakhelyének. A Rhédeyek élete előbb Nagyváradhoz, majd Várad eleste után Erdélyhez, főleg Kolozsvárhoz kötődött.

Rhédey Ferenc Bethlen Gábor szabadságharcait is végig harcolta és a cseh-morvaországi hadjáratokat ő vezette. Pedig akkor már beteg volt, eluralkodott rajta a köszvény, nagy fájdalmat mellett szinte teljesen jársképtelenné tette, úgy, hogy utolsó hadjáratát, csatáit szekérben feküdvé vezényelte. A beteg Rhédey 1620-ban úgy látta, hogy haza kell mennie. Meg is indult szekéren hazafelé, bízva a Felvidék főurainak állhatatosságában, Bethlen Gábor politikája mellett való kintartásukban. Árulástól nem is tartott, bár tudomása volt róla, hogy a Felvidék főurai egyre-másra állnak át a császár hűségére. Csak hogy már a Gömör szélét járva a közben "urat váltott" Széchy György, Murány vár és uradalom ura elfogatta a mit sem sejtő Rhédey Ferencet és mint foglyot kiszolgáltatta a főlekieknek. A nagybeteg, lábra állni se tudó Rhédey Ferenc nem sokáig viselte a méltatlan rabságot, 1621. április 20-án Fülek várában halt meg, fogolyként. Még a holttestét is nehezen adták ki. De végül is nem tudtak az áru felvidéki urak, élükön Széchy Györgyvel, ellent állni az Erdélyi Rende, a fejedelem, de főleg a hadban álló seregek politikai és katonai nyomásának, közel egy év múltán kiadták Rhédey Ferenc holttestét, amit aztán nagy csendben hazaszállítottak és nagy pompával Kolozsvárra temettek el.

Rhédey Ferenc álmának, terveinek az a része, hogy visszaszerzi családjának tekintélyét és birtokait, befolyását a politikai életre, megvalósult. Leszármazói az erdélyi gazdasági-, katonai- és politikai élet meghatározó erejű szereplői voltak. Közülük fia II. Rhédey Ferenc 1657-1658-ban Erdély fejedelemé volt. A közvélemény kissé elfeledve I. Rhédey Ferencet, a vagyont és tekintélyt, politikai befolyást szerző katonát, amikor Rhédey Ferencről beszél, vagy rá emlékezik, nem rá, hanem fiára, *II. Rhédey Ferenc*re, Erdély fejedelemére gondol. Sokszor nagyon is méltatlanul, mert hiszen a Rhédey család későbbi előrehaladásának előfeltételeit ő teremtette meg.

Rhédey Ferencet nemcsak mint kiváló katonát, odaadó hűséggel Erdély függetlenségéért, a magyar nemzet szabadságáért küzdő hadvezért ismerte meg az ország. Hanem úgy is, mint "nagy gyarapítót". Kérlelhetetlen következetességgel óriás vagyont szerzett, olyan nagyot és jelentőset, hogy rátámaszkodva utódai pályáját is irányítani, biztosítani tudta.

Rhédey Ferencet hosszú élete során, de még halála után is két oldalról támadták ellenfelei-ellenségei. Abban, hogy már életében is, de halála után különösképpen, *hajdúkapitánynak* mondták nem kevés lenézést, becsmérést sűrítve a névbe, a hajdúk kiváltságolásának felszámolásáért küzdő nemesség véleménye tükröződött. Sajnos, ez a vélekedés a családon belül is terjedt, különösen akkor, amikor a szatmári békével lezárt magyar szabadságharcok idején vitatottá váltak a magyar birtokok, a Rhédey birtokok is és bizony a Rhédey utódoknak nem kis meglepetéssel azt kellett bizonygatniuk, hogy a bir-

tokok szabad birtokok, hanem az erdélyi fejedelmektől donációkból származó törvényes-jogos birtokok, illetőleg szabad vásárlás útján kerültek a Rhédey család birtokába. A neoacquistica commissio korában nem volt kedves a hajdúságot, hát még a hajdúkapitányságot emlegetni. Hát nem is nagyon emlegették, szépen lassan elfeledték az apát és könnyen pótolták a fejedelemséget viselt, a korabeli főúri rendhez tartozó fiúval és aztán annak leszármazóival. A másik támadási felületet Rhédey Ferenc sikeres vagyonszerzési műveletei adták. A birtokos, főleg a nagybirtokos nemesség, főnemesség nehezen tudta elviselni, hogy Rhédey jelentős vagyont gyűjtött össze, amivel viszont saját, de főleg utódai politikai befolyását tudta biztosítani.

Most, amikor a Bocskai István vezette szabadságharc kitörésének 400. évfordulóját ünnepeljük nem mehetünk el szenvtelenül Rhédey Ferenc mellett. Tudomásul kell vennünk, hogy Rhédey Ferenc, a kiváló katona nélkül nehezen bontakozhatott volna ki, ha egyáltalán kibontakozott volna Bocskai szabadságharca, létre jöhetett volna-e a bécsi béke. A történet, a történettudomány a tényeket vizsgálja, sok esetben úgy, hogy a tényeket kiszedi, a ráakadó porból, piszokból nem pedig történeti kérdésekkel, hogy tudni illik, hogy mi lett volna, ha így, vagy ha úgy történt volna, vagy ha nem ez az ember jutott volna döntési hatáskörbe, hanem valaki más, és így tovább, operál, voltaképpen elkendőzi a jobbra kényelmetlen kérdéseket. Végre eljött az ideje, annak is, hogy Rhédey Ferencet együtt ünnepeljük Bocskai Istvánnal, hogy ne hallgassunk szemérmesen Rhédey Ferencről.

Előadásom végén egy megfontolandó kéréssel, javaslattal állok elő. Igen jelentős tudományos lépés volna, ha Zsákai Nagyközség Önkormányzata kiadná Rhédey Ferenc egyetlen érdemes életrajzát, a ma már többször idézett Komáromy András-féle hiányt pótló Rhédey Ferenc tanulmányt.

KAKUCSI GÉZA

Tanyasi életképek Debrecen-Belsőhat tanyán az 1920-as és az 1930-as évek elejéről

I. Tűz a tanyán

Forró nyári délutánpajtasaimmal a gépműhely körül játszadoztunk metát, meg egyéb játékot. Akkor éppen bigéztünk, nagyban folyt a játék, már-már bele is fáradtunk. Egyszer csak megszólalt a csengő mégpedig nem úgy, ahogy früstökre (reggelire) delelőre, vagy vasárnapi misére, istentiszteletre, munka végére szokott csengetni, hanem úgy, mintha megbolondult volna, össze-vissza kalimpált. Szaladtunk a tanya közepe felé, ahol a csengő volt. Gondoltuk, valami bolond gyerek ráncigálja a csengő kötelét. Láttuk ám, hogy a Kulácsár bácsi eszeveszett rángatással húzgáta a csengőt, s közben ordította: „Tűz van, tűz van, ég a juhhodály!!!” „Gyűjjenek emberek!!!” Tódult a nép a tanya közepe felé, s mikor hallották a vészt, már szaladtak is vissza rudakért, vödörökért, villákért, meg egyéb szerszámokért, ki-mit talált. Aztán rohantak a juhhodály felé. Mi gyerekek is ezt tettük elvegyülve a tömegben.

Ekkor láttuk a nagy-nagy gomolygó füstöt felfelé göndörödni méltóságteljesen az ég felé a nyáriás hodály felől. Mindenki abba az irányba fordult és futott lélekszakadtával. Egy ember már bent állt a juhhodály melletti gémeskút kávján belül lévő állásban s húzta-húzta rendületlenül a vizet a hosszú itató vályúba, a gém meg-megnyikordult a sok mozgásban. Az asszonyok, meg a gyerekek rendületlenül merték a vizet, s hordták, meg adogatták egyik kézből a másikba az embereknek, akik öntötték a tűzre. De ez nem sokat segített, mert a tűz egyre nagyobb lángokkal csapott felfelé. A füst egyre vastagodva szállt az ég felé, aztán már csak láng

tört fel a tűzfészekből a füstgomolyag után. Recsegett, ropogott a cseréptető, aztán meg rettentés patogás következett, mintha az egész tanya népe egyetlen nagy rostában egyszerre pattogott volna jól kiszáradt kukoricát.

A számtartó úr azonnal telefonált Egyekre az önkéntes tűzoltóknak, akik a riadóztatás után azonnal befogták a lovakat a három tűzoltó fecskendőbe s már vágattak is Belsőohat felé nagy csengőrázással. Már egy órája lángolt a tűz, már a hodály fele is leégett, mire megérkeztek. Addig csak felváltott emberekkel járt a kútostor le a kútba, fel a kávéra. Az asszonyok, meg a gyerekek szorgalmasan meregették a vályúból a vizet, s a vedreket adták kézről-kézre, hogy az emberek mielőbb önthessék a vizet az egyre nagyobb lángokat lövelő tűzre. Megérkeztek egy óra elteltével a tűzoltók – nagy csengőrázással.

A három fecskendő közül az egyik a kút mellé állt, s most már abba meregették a vályúból a vizet. A hajtókas két kör alakú végét megmarkolta három-három hatalmasnak tűnő sisakos tűzoltó. Járt a hajtókar fel-le. Egyszer csak megindult a tűz felé egy hatalmas vízszugár, éppen a tűz közepére. A másik két locsolókocsi közvetlenül a hodály mellé állt, abba a vizet három lófogató lajtoskocsi hordta a nyárias hodály mellőli kútból, ami kiapadhatatlan volt. Egy kicsit megtorpant a tűz, de csak mintha megrémült volna a sok víztől, hogy aztán még nagyobb lángokkal törjön az ég felé.

A tűzoltók nem bírtak a tűzzel. A fecskendők nyelték és ontották a vizet, a lajtok sem győzték, a lovak is, meg az emberek is egyre fáradtabban dolgoztak. A tűz meg csak égett egyre erősebben. Egyszer aztán halványultak a lángok, már csak pislákoltak, amikor az éjszakába nyúló oltás sikerrel járt. A hodály másik végében lévő dohánycsomózó feletti részhez érve a tűz kialudt, s sötét éjszakába borult az ég s csak egy-egy kihunyó szikra villant fel néha, erőtlenül. A pattogás, ropogás azonban még másnap is folytatódott. Senki nem aludt azon az éjszakán, reggel ismét tódult a nép a hodályhoz. Az örök mondták másnap a kíváncsiskodóknak (aggódóknak), hogy a hodály padlásán fél méter vastagon árpa volt elterítve száradni, amely a tűz előtt már száraz volt, s még másnap is izzott.

A hodályban lévő birkákat –több száz volt – a juhászok még idejében ki tudták terelni a hodály előtt lévő legelőre, így nem esett bajuk, de az egész tűzoltás idején keservesen bégettek, még másnap is, mintha szállásuk, menedékük elvesztése miatt keseregetek volna.

A tűzről a számtartó úr értesítette az egyeki csendőröket is, akik négyen már a tűzoltás közben megjelentek. Kérdézősködtek a tanyasiaktól: „Kit láttak erre járni? Idegent láttak-e a tanyában?” Meg hasonló kérdésekkel nyaggatták a népet. Senki nem hallott, nem látott, nem tudott semmit. A juhászokat még másnap is faggatták, de hát azzal sem jártak sikerrel. Aztán hazamentek

Harmadnap megjelentek a csendőrök megint, de már nem magukban, hanem egy megbilincselte rongyosan öltözött embert kísérték szuronyos puskával. Bekísérték az irodába. Mi gyerekek az iroda körül gyülekeztünk, hajtott a kíváncsiság bennünket. Aztán az asszonyok is kezdtek odasettenkedni. Aztán a felnőttektől hallottuk, hogy ez az ember gyűjtötte fel a hodály boszszúból, mert nem vették be az arató bandába. Persze ez csak olyan találgatás volt, de a tűz ideje alatt is suttogták ezt az emberek, de hát „Ne szólj szám, ...”

Egy óra múlva kijöttek a csendőrök, kísérve azt az embert, mi meg szétrebbentünk, csak távolból settenkedtünk utánuk. A csendőrök hátranéztek néha, s mordultak egyet, mi meg hátráltunk, majd újra közelítettük őket. Elkísérték a juhahodály üszkös romjaihoz, ott körüljárták az épületet, közben puskussal lökdösték, ütötté, verték, aki már a végén már csak vánszorgott, majd visszakísérték az irodába, onnan pedig Egyekre az őrsre.

A tűz óta két hét is eltelt, elkezdték az épület takarítását, felépítését. A tanya népe még hosszú ideig beszélt az esetet. Édesapámék az esti kártyázás közben is erről beszéltek, amikor mi gyerekek mindig füleltünk. Így tudtuk meg, hogy az egyeki ember volt a gyújtogató – a csend-

őrök „kiverték belőle”, akit tíz évi börtönre ítélte a debreceni bíróság, s haza se engedték, átkísérték a börtönbe.

II. Rádió a tanyán

Ezerkilencszázhuszonhét szeptemberében nagy izgalommal vártuk az egyik hét végét testvéreimmel és az iskolatársainkkal. Hallottuk estenként édesanyáméktól, amikor kártyázás közben beszélgettek Zsemlye bácsival, az uradalom főgépészével, aki estenként hozzáink járt kaláberezni, meg Csurgó bácsival, hogy rádióról beszélgettek. Zsemlye bácsi mondta, hogy ő fabrikál valamilyen szerkezetet, ami beszél is, meg zenél is, ha ő akarja. Nagy macher ez a Zsemlye úr, mondogatta édesanyám gyakran, még kártyázás közben is. Így hát nem kételkedtek benne, hogy az valóság lesz, amit mond.

Egy este aztán hallottuk – mivel ott lábatlankodtunk mi is a kártyázók körül – hogy Zsemlye bácsi sorolta: ispán úr szombatra szerezzen két darab „szerbia fát”, egy két méteres vastag kályhacsövet, meg két segítséget. Ő meg, mármint Zsemlye úrhoz egy általa készített készüléket, amit rádióknak nevezett. Hoz egy darab vörös rézrudat, meg vagy huszonöt méter vörösréz drótot. Ásni kell majd egy három méter mély gödört az ablak alatt, meg le kell majd ásni a két „szerbia fát” egymástól olyan huszonöt méternyi távolságra. (A „szerbia fa” kb. hat méter hosszú fenyő rúd, amit a dohány pajtákban használnak az ágasokra aggatva vaskampókkal egymástól öt-hat méter távolságra, s azokra kötözik a zsinigre fűzött szárítandó dohány leveleket a pajtában sorban egymás mellé).

Nagy izgalommal vártuk a vasárnapot. Hat órákor már pusmogtunk az ágyban, s alig vártuk, hogy édesanyám engedélyezze felkelésünket. Már az ablak alatt hallottuk a két segítő ember ásójának suhogását. még a reggeli mosakodást, meg a reggelit sem tartunk elvégezni, de édesanyám a rendet következetesen betartotta, s nekünk is be kellett tartanunk. Így nem is próbáltunk kibújni a rend alól, de nagyon gyorsan csináltuk meg minden feladatunkat, aztán rohantunk ki az udvarra. Már ott bámészkodott vagy tíz gyerek, s bámulták a gödör ásását.

A gödörben lévő ember szaporán dobálta a földet, a gödör felett álló pedig lapátolta el láb alól. Aztán, mikor közelebb húzódtunk a munkához, minket is arrébb kergettek. Persze ez többször is megismétlődött, mert csak húzódtunk mindig közelebb, hogy többet lássunk. Már az ember ki sem látszott a gödörből, amikor Zsemlye bácsi szólt: „na, elég lesz!”

Ekkor hozta a hosszú vörösréz rudat, amit kihegyezett végével a gödör aljára helyezett, majd nagykalapáccsal nagyokat ütött rá. Addig verte, míg a földszint alá került a felső vége. „Na, hozzátok a kályhacsövet, amit a rézrud mellé helyezett, s mondta, hogy majd ezen keresztül kell öntözni – hetenként legalább egy kanna vízzel a rézcsövet, hogy jó érintkezése legyen. Ez is megvolt. Ezután kiadta a rendelkezést, hogy kezdjék el betemetni a gödört. Amikor ez félig meg volt, akkor ő ment a gödörbe forrasztó felszereléssel és a vörösréz drótot kétszer körül tekerte a rúdon és hozzáforrasztotta. Aztán a kályhacsövet befedte annak fedelével, amit ő csinált, s teljesen betemetette a gödört, amiből most már csak a kályhacső fedett vége látszott és a rézdrót. „Na ezzel megvolnánk”- mondta Zsemlye bácsi.

Most az egyik fenyő rudat ásatta le a kiálló drót mellé egy méter mélységre, majd a másikat az udvar sarkába olyan huszonöt méterre amattól. Előbb azonban mindkét rúd felső végére felszerelte a vörösréz drótot. Amikor ez is meg volt, akkor a felállított két oszlop össze volt kötve a dróttal, aminek az alsó végét bevezette a szobába. Közben a réz rúdhoz is forrasztott egy darab drótot, amit ugyancsak bevezetett a szobába. „Most már kész van az antenna, meg a földelés” – mondta. Aztán elküldte a segítséget, a gyerekeket is elzavarta – „ne zavarják tovább a munkát”, amit ezután már a szobában végzett. A bátyám és én

azonban bemehettünk a szobába, mert édesanyám vállalta, hogy távolabb tart bennünket a munkától. Már dél felé közeledett az idő, erre Zsemlye bácsi közölte, hogy ő most hazamegy ebédelni, s majd csak ebéd után folytatja a munkát.

Nagy izgalommal ebédeltünk, igyekeztünk, hogy le ne maradjunk a további munkáról. Hiába volt minden igyekezetünk, Zsemlye bácsit meg kellett várnunk. Nehezen ment. Nagyot sóhajtottunk, amikor megérkezett, s egy kaskára (kézi kosár) való érdekes dolgokat rakott a terítőtől is megfosztott asztalra. Megkezdte a munkát, és nagy előszeretettel magyarázott. Kezébe vett egy olyan csiki-csuki szerkezetet, ami fából és vörösrézéből volt összerakva. Azt mondta, hogy ez a villámhárító. Ezt felszerelte a két ablak közötti oldalsó farszra, a felső végére helyezte az oszlopkról jövő drót végét, az alsó részre pedig a rézrúdról jövőt.

A drótokat hozzá is forrasztotta a villámhárítóhoz. Elmagyarázta édesapámnak a villámhárító működését, s nagyon a lelkére kötötte, hogy ha nem működtetjük a rádiót, akkor a csiki-csuki kart lefelé kell állítani, vagyis földelni kell, mert különben a villám belesaphat a házukba. Ezt mi gyerekek is nagyon megfigyeltük akkor, mert féltünk a villámtól, ugyanis egy-két esetben volt villámcsapás már a tanyában, ami emlékezetes nyomot hagyott bennünk.

Aztán folytatva a munkát - Zsemlye bácsi, előszedett egy érdekes dobozt, aminek a teteje tele volt lyukakkal, az aljáról benézve pedig e lyukakat összekötő sok-sok vékony rézdrót. A doboz tetején pedig a lyukba illő két réz dugó egy üvegcsőben lévő gyönyörűen csillogó anyag volt, amihez egy vékony ceruzára tekert fényes drót nyúlt be az üvegcső egyik végéről, hegyével a csillogó anyagra mutatva, s egy kis fagolyóra szerelve. Azt mondta Zsemlye bácsi, hogy az a detektor, vagyis a lelke a rádiónak. Hosszú magyarázat következett. Elmondta, hogy az üvegcsőben lévő csillogó anyag egy kristály.

A tüt a golyó segítségével úgy kell a kristályon mozgatni finoman, hogy a kristályon elerjen egy olyan pontot, amit érintve megszólaltatja a rádiót, s a hallgatókból az a zene vagy beszéd hallható, amit Budapestről küldenek. Aztán megmutatta a fülhallgatót, amit a fejre kellett tenni egy fémpánt segítségével, a két fülre így helyezett el egy-egy hallgatót. Ezt szét is lehetett szedni, akkor kézbe fogva ketten is hallgathatták. Nagy izgalommal, ámulattal figyeltük pisszenés nélkül, ahogy Zsemlye bácsi forgatta a tüt a kristályon. Az egyik fülhallgató az ő fülén, a másik pedig az édesapámen volt. Lélegzetünket is visszafojtva figyeltünk. Egyszer csak édesapám felkiáltott, hogy szól a zene.

A nagy csendben közel bújva hozzájuk, mi is hallottuk halkán. Aztán nem tudtak eltelni a rádióval a felnőttek, s azzal a halk zenével, ami a nagy csendben kiszűrődött a hallgatóból, mi sem. Zsemlye bácsi a sikerrel eltelve, még sokáig próbálgatta, javított a kristályos detektoros rádióját, ahogy ő nevezte. Édesanyám meg olyan ügyesen tudott érvelésével hatni a nagy macher Zsemlye bácsira, hogy a rádiót még azon az estén ott hagyta, majd végül nekünk is adta.

Nagyon örültünk, hogy nekünk volt először a tanyán „detektoros rádió”. Eltelt két hét is a nagy rádiózásban, míg édesapám kitapasztalta a híradások idejét, s rendszeresen tudta hallgatni a híreket. Nappal édesanyám velünk együtt hallgatta a rádiót, majd később mi gyerekek is „hozzáférhettünk”, hallgathattuk. A harmadik héten visszaállt a kártyázás, de immár a rádió adásaihoz igazodva.

Aztán néhány év elteltével olyan fejlődést ért el a rádiózás, mi gyerekek is fejlődünk, hogy egyre jobban tudtuk kezelni azt. A villannyal rendelkezők jó helyzetben voltak, mert a villannyal működő rádiókat kezdték gyártani. Mi egy ideig még a de-

tektoros rádiót használtuk, megszoktuk és megszerettük. Később a tanyavilág számára a teleses rádiót is feltalálták, így a tehetősebb tanyasi emberek is hozzájutottak a rádióhoz.

Így kezdődött a rádiózás Debrecen – Belsőohat tanyán 1927 őszén.

III. Cséplés a tanyán

Már learatták a gabonatáblákat, a kereszteteket is behordták a szérűre, asztagba (kazal) rakták a kévüket. Akkor lett az asztag, mint egy hatalmas kazal. A hat bivaly behúzza a tízes cséplőgépet az asztag mellé, eléje állították a szalmát a kazalra felhordó elevátort. A cséplőgép mellé beállították a nagy „tüzesgépet”, s már a szíjat is kifeszítették a dob és a kazán között. Feltöltötték a kazánt a négy ökör húzza lajtból - vízzel. Minden előkészítés meg volt a cséplés beindításához a gépész úr, a cséplőcsapat gazdája és édesapám irányításával. Csak éppen a szén nem érkezett meg, amivel a kazánt fel kellett volna fűteni. Így hát a cséplés nem kezdődhetett meg. Édesapámmal az egylovos taligán hazamentünk a tanyába. Édesapám elmondta az intéző úrnak, hogy nem érkezett meg a vasútról a szén, tehát ma nem indulhat a cséplés.

A számtartó úr telefonon érdeklődött az állomásfőnöktől, hogy megérkezett-e a két vagon szén, amit a bányából rendeltek. A lovas szekerek az állomáson várták a vagonok érkezését. Ezután a bányát hívta a számtartó, ahonnan közölték, hogy csak négy nap múlva tudják indítani a szállítmányt. Mindenki káromkodott és tanakodtak, hogy most mit kellene csinálni. Senki agyából nem jött értelmes gondolat.

Este a napi munka befejezése után az irodában parancshirdetés volt a másnapi munka megbeszélése, eligazítása céljából. Ez minden nap így volt, amelyen részt vettek a gazdatisztek, a kulcsár, a gazdák (szérűs gazda, kocsis gazda, béres gazda, a tanyagazda, a főgépész). A gazdatisztek az íróasztalok mellett ültek, a többiek félkörben az íróasztalok előtt álltak. Folyt a tanácskozás ezeken az estéken, s a gazdatisztek elmondták elgondolásaikat, s meghallgatták a gazdák véleményét. Ezek mindig hasznosak voltak, mert nagy tapasztalattal rendelkező parasztemberek józan paraszti ésszel fogalmazták meg, mivel a terület adottságait is sokkal jobban ismerték, mint a két-három évenként váltakozó gazdatisztek. A leghosszabb ideig édesapám szolgált a vezetők közül, így rá is hallgattak.

Az esti parancshirdetéseken az iskolai vakációk alatt én is részt vettem, s édesapám mellett ültem, nekem is volt feladat. Én vezettem ugyanis a napi időjárást egy nagy vastagfedelű könyvben. Ekkor is ott voltam, s hallgattam a beszélgetéseket. Törték a fejüket az emberek, hogy mit is kellene most tenni? Hiszen a cséplés megkezdése nagyon fontos dolog lenne. A szén megérkezése nagyon is bizonytalanná vált. Ekkor megszólalt nagy komolyan a béresgazda, Szakáll Gyuri bácsi: „*Nekem vána egy indítványom, ha meghallgatnának az urak!*” Mi volna az Gyuri? – kérdezte az intéző úr. „*Hát kérem az a' vána, hogy - instállom - az asszonyok, amikor főzéshez nem tudnak tüzelőre szert tenni, és gyorsan kell főzni, akkor összeszedik az árvaganét, oszt azzal főznek. Hát ha űk meg tudják vele főzni az ítélt, akkor tán a tüzesgép is befogadná a jó száraz árvaganét!*”

Nagy nevetés támadt, ám az intéző úr elgondolkodott. Talán meg kellene próbálni, amit az öreg mond! A szentet már hiába várjuk, mert legalább még egy hetet kell várni rá. Szalmával ugyan meg lehetne próbálni a fűtést, de azzal meg takarékoskodni kell, mivel a jószágoknak télire is alig lesz elég.

Nagyon elgondolkodva sokáig rám nézett az intéző úr, már alig álltam a nézését, mikor végre megszólalt: „Géza, fiam! Szeretnél a barátaiddal egy kis zsebpénzt keresni?” Felcsillant a szemem és mondtam gyorsan, hogy meg ne gondolja magát: „Szeretnék!” Hát akkor szedd össze reggelre a barátaidat, s hat órákor jelentkezzetek a lóistálló előtt. A kocsisgazdának utasítást adott, hogy két szekér reggel hat órára legyen készen. A kulcsár úrnak megparancsolta, hogy készítsen elő vesszőkosarokat, s rakassa a szekerekre. A gyerekeket ki kell vinni a Parajos hodályhoz, a gulyalegelőre. (Parajos tanyarész a tanya központjához öt kilométernyi távolságra volt, az Árkus csatorna mellett). A gyerekek szedjenek össze a gulya által tavasz óta ott hagyott, s azóta a napon már teljesen megszáradt árvagané lepényekből annyit, amennyit csak tudnak. Hordják kosarakkal a szekerekre. Ha egy szekér megtelt, szállítsa a szérűre a tüzesgéphez. A szekerek folyamatosan forduljanak egész nap.

Nagy izgalommal jártam végig a tanyát még akkor este. Tizenöt barátommal egyeztem meg. Kérdezték, hogy mi a napszám? Nahát ezt én is elfelejtettem megkérdezni. Azért vállalkoztak a munkára, mert kicsi pénz is jól jött. Alig aludtam az éjszaka, s félálomban is szedtem az árvaganét – igaz, fanyalogva, de a zsebpénz reménye nagy úr volt ám akkor!

Másnap reggel hatkor tizenöten pontosan megjelentünk a lóistálló előtt, felszerelve szeredással, benne szalonna, hagyma, kenyér meg bicska. Az intéző úr már várt bennünket, s újra elmondta a feladatunkat. Örömmel vállaltuk, s különösen nagy lett a lelkesedés, amikor azt is megmondta, hogy ha jól dolgozunk, akkor 70 fillér napszámot, illetve zsebpénzt kapunk.

Ez gyereknapszámnak igazán jó volt, mert akkor a felnőttek napszámja 80 fillér volt.

Elhelyezkedtünk a szekéroidalakon átvett deszkaüléseken, s dalolva indultunk a Pincés lapos és a Csipős halom mellett Parajos felé. Patai Jani bácsi – a nótás kedvű első kocsis mellé helyezkedtem el én, a csapat parancsnoka, a többiek mögöttem, meg a Fazekas Jóska bácsi kocsiján. Jani bácsi – szokása szerint - rákezdett a nótára, csak úgy zengett bele a határ. Túlharsogta a korán kelő madarak énekét. Mi is daloltunk vele, mivel nagyon jó kedvünk volt.

Parajoson a gulyakúthoz érve, azonnal megragadtuk a kosarokat s szedtük a lepényeket. Rengeteg volt a legelőn, így hamar teltek a kosarak, teltek a szekerek. Nyolc órára megtelt az első szekér, s már vitte is a rakományt a szérűbe, a nagy tüzesgép mellé. Édesapám is velünk volt és biztatott bennünket, s közben dicsérte is a csapatot. Dél körül az intéző úr is a szérűhöz kocsizott a prádés (parádés) kocsis Pali bácsi által hajtott két lovas hintón. Ámulva nézte a hatalmas boglyában álló tüzelőt a gép mellett. Hozzánk is elkocsikázott Parajosra, s nagyon megdicsért bennünket. Jutalomból fel-emelte a napszámot 80 fillérre. Ki sem lehetett mondani szavakkal nagy boldogságunkat. Délután még sokkal több lepényt szedtünk össze.

Másnap hajnalban – három órákor – a gépész úr, meg a fűtő megkezdte a nagy tüzesgép felhűtését. Betömték a tüzetet szalmával, arra rakták a jó száraz árvaganét. A szalmától a lepények átvették a tüzet, s már sugárzott is a forróság a gépből. A gépész úr fanyalogva, száját elbiggyesztve végezte a dolgát. Közben morgott, dohogott: „Ilyet se hallottam még soha, hogy a tüzes gépet szarral fűtsük. Ebből sose lesz cséplés!” Ezt csak úgy halkán, inkább magának mondta, de azért csak hallják, hogy „ő előre megmondta.”

A cséplő banda is kíváncsian várta, hogy megindul-e a gép? A gépész úr egyre csóválta a fejét, s alig hitt a szemének, mikor látta, hogy hamarabb kezd formni a víz,

mint a szénnel való tüzeléskor. Aztán még várt egy negyed órát, s meghúzta a fűtőlő karját. Hosszú sípolással jelezte, hogy indul a masina! Utána megfogta a gép indító karját, lassan húzta maga felé. A hajtósíj megfeszült és lassan, méltóságteljesen kezdte forgatni a dob kerekét – egyre gyorsabban.

Már ekkor mindenki a helyén volt. Két ember az asztag tetején, hat az elevátor alatt (a szalmarakók), a két zsákos a dob faránál, a hat lány a töreklyuknál, a két törekhordó ember már fogta a saroglyát, az egyik etető ember az etető ládában állt, a dob szélén meg a kévevágó lány. Tehát mindenki elhelyezkedett, amikor a dob elérte a megfelelő sebességet. Az asztagról ledobták az első kévét, a kévevágó lány elvágta a kéve szalmakötelét, s az etető kezébe adta. Az etető ember szétterítette a kévét a dobban.

Egy nagy zümmögéssel elnyelte a dob a kévét és ez most már így ment egész nap. Az intéző úr elkésett az indulásról, de nagy csodálkozással és meglepődéssel nézte sokáig a cséplést és hallgatta a munka duruzsoló zümmögését. Aztán mindenki vidáman folytatta a munkát.

A szén vasárnap délelőtt érkezett meg Ohat-Pusztakócs állomásra. Ökrös és lovas szekerekkel hordták a másik két szérűre, ahol a két nyolcas géppel fognak csépleni. Ezen a szérűn már csak az árvaganéval fűtik a nagy tüzes gépet.

Mi gyerekek nagyon boldogok voltunk, mert két napot kellett dolgozni és ezért egy pengő hatvan fillért kaptunk, annyit mint ha felnőttek lettünk volna.

A dicséret is nagyon jól esett.

IV. A vásárfia

Már második főrealista voltam Debrecenben, de a vakációt mindig otthon töltöttem a tanyán.

(Debrecen-Belsőohat tanya a városnak ötezer holdas birtoka volt a Hortobágy szélén. A birtok az Árkus csatornától az egyeki határig és az ohati kocsiányos tölgyerdőig húzódott. 1920-ban a birtokot Papler Géza volt huszárcapitány, édesapám volt katonai parancsnoka bérelte. Édesapám a kapitány megbízható szolgálatvezető őrmestere volt, ezért meghívta magához a birtokra ispánnak. Később a birtokot a Gödény örökösök vették át édesapámmal együtt, aki a birtokon maradt 1940-ig. Így az én gyermekkorom ehhez a tanyához fűződik.)

Az elemi iskola I-V. osztályát a Debrecen-Belsőohat tanyai állami elemi népiskolában végeztem. Osztálytársaim tanyasi cselédek gyermekei voltak. Legbensőségebb barátság Lizák Palihoz, Szakál Jóskaéhoz, Szepi Janihoz, Papp Józsihoz, Viktor Sanyihoz fűződött. Ahogy nőttünk, cseperedtünk, úgy jártunk dolgozni az uradalomba leginkább nyaranta. Ők azonban már az év minden szakában jártak napszámba, ha éppen hívták őket. Én csak a vakációkban tarthattam velük, de akkor mindig lelkesen vettem be maguk közé.

1933 nyarán is úgy esett a dolog, hogy kaparógépen dolgoztak és engem is bevettek a csapatba. (A kaparógép egylovas szerkezet volt, ami arra szolgált, hogy összeszedje az aratás és keresztrakás után még a tarlón maradt kalászokat. A kaparógép kocsisának az volt a feladata, hogy 50-60 méterenként egy kar meghúzásának segítségével kiereszse a kaparékot. Ezt az egy sorban lévő kaparékot aztán az aratók kévébe kötötték és külön keresztekert raktak azokból. Ha kicsit késtünk a kar meghúzásával, akkor a kaparék kilógott a sorból, ekkor a vétkesre rákiabált az első kocsis. Ebben a

monoton munkában el-elszundikáltunk, ekkor egymást figyelmeztettük.) Fazekas Józsi bácsi volt a tizenöt fogat parancsnoka, ő volt a felelős a rendes munkavégzésért.

A tizenöt kaparógép egymás után sorban úgy kb. 30 méteres csíkon szedte az elmaradt kalászokat körbejárva a 40- 50 holdas gabonatóblát. Így kezdődött, illetve folytatódott ezen a szombaton is. Reggel három órakor a kocsisok ellátták a lovakat, megetették, megabakolták, megittatták azokat. Itatás után fél hatra kellett nekünk jelentkezni és átvenni a lovakat.

Barátságosan üdvözöltük egymást. Felszerszámoltuk a lovainkat, kiveztük az egy sorban álló kaparógépekhez és befogtuk. Ehhez már akkor jól értettünk. Fazekas Józsi bácsi volt az első kocsis, övé volt az első gép. Ő hajtott elől, utána sorjázott négy tanyabeli nagyobbacska lány meg négy fiú, azokat követtük mi, a hat cimborá. Előzőleg a kocsisgazda az esti parancskiadás alapján közölte, hogy a Völgyesen levő 50 holdas gabonatóblát kell felkaparnunk. Ez a tanyától 5-6 km-re volt.

Szép komótosan indultunk a nyáriás hodály felé, majd tovább hajtva elértük az Ohatpusztaköcs-Gyökérkút állomások között húzódo vasutat, jól beláttuk a pályát, nem jött vonat, hát áthajtottunk a rámpán. Még vagy ötszáz métert zötyögtünk a kaparógépen, majd elértük a gabonatóbla végét. Józsi bácsi leeresztette a kaparót, majd utána sorjázva eresztgettük neki a táblának mi is a kaparóinkat. Olyan 50-60 méterre eregettük le a kaparókat. Hét óráig köröztünk, mikor Jóska bácsi hangját meghallottuk: „Früstök, hé!” Ekkor kisorakoztunk a tábla szélére, kifogtuk a lovakat, a nagy kezekhez kötöttük, elébük raktuk a kaparógépen magunkkal vitt szénát.

A lovak ellátása után mi is nekiheveredtünk a keresztiek által nyújtott árnyéknak, s a tarisznyában lévő szalonából, kenyérből és hagymából „früstököltünk” (reggeliztünk). Egy órát kellett pihentetni a lovakat, ennyit nyertünk pihenőre mi is. Nagyon jól éreztük magunkat, mert a hét utolsó napját fogyasztottuk, ezt követte vasárnap reggel 8 órakor az irodában a napszám kifizetése. Alig vártuk a napi 80 filléres, heti négy pengő nyolcvan fillér napszámot, amit a számtartó úr szokott fizetni. Fazekas Jóska bácsi törte meg merengésünket: „Itatás, befogás!” Lizák Pali szomorúan töltötte az egész órát, nem is evett. Nem zavartuk, mert tudtuk, hogy nagy bánata van, édesanyja súlyos beteg. Azt is suttozták a tanyában, hogy nem sokáig „húzza” már szegény.

Früstök után mindenki végezte a munkát, hol bóbiskolva, hol kiabálva egymásra, ha továbbhúztuk a kaparókat. Tizenegy órakor megszólalt a Gyökérkút megállóhoz érkező motorvonat dudája, ami nekünk a delelést jelentette. Jóska bácsi után vonultunk a tábla széléhez. Kifogtuk a lovakat, megetettük, megabakoltuk, megittattuk őket, aztán mi is elkezdtük a pihenőt. A keresztiek árnyékába húzódtunk, megebédeltünk a szeredásból, aztán beszélgettünk, nevetgélünk, aztán elkomolyodtunk Pali szomorúságán. Tudjátok, hogy éd'sanyám nagyon beteg. Alig várom a reggelt, hogy megkapjam a napszámot, s mehessek Egyekre a búcsúba. Veszek neki egy kis vásárfiát, hogy örülne egy kicsit.

Megyünk mi is veled, Pali - zengtük egyszerre mindnyájan. Aztán Pali még sokáig beszélt édesanyja jóságáról, szenvedéséről. Mi hallgattuk csendben, aztán elszenderedtünk. Jóska bácsi kiáltása ébresztett bennünket:

„Fiuk, lányok, talpra! Itatás! Befogás!” Két óra volt ekkor, eddig kellett pihenni a lovaknak. Kötőfékre fogtuk a lovakat, elvezettük a közeli gémeskúthoz. A lovak prüszögve itták a jó friss vizet. Mi is kortyolgattunk a gémeskút vedréből jó nagyokat. Aztán befogtuk a lovakat és öt óráig keringtünk a nagy táblán.

Ekkor más napokon uzsonna van, s utána még egy kört kell tenni. Szombaton öt órakor indulhatott haza a csapat. Az utolsó kör a tábla tanya felőli részén ért, innen indultunk hazafelé. Jóska bácsi megcsapta ostorával a lovat, az trappba kezdett. Mi is utána. Csak a nyájas hodály mellett csendesítettük le a lovakat, nehogy meglássa valaki igyekezetünket. Nem is sejtettük, hogy az intéző úr a juhhodály padlásfeljárójáról figyelt bennünket távcsővel.

Szépen, lépésben beértünk a lóistálló előtt lévő kocsiszínbe, leszálltunk a gépekről. Éppen kezdtük kifogni a lovakat, amikor valahonnan előkerült és megszólalt az intéző úr: „Idefigyeljenek emberek! –Erre mi még ki is húztuk magunkat, hogy emberszámba vett minket az intéző úr. Aztán folytatta: „Holnap nem lesz napszámfizetés, büntetésből levonom az egész heti napszámot, mert megzavarták, megkínózták a lovakat. Fazekas Józseftől meg a fertálypénzből vonok le öt pengőt.”(A cselédeknek negyedévenként, azaz fertályonként járt 25 Pengő – sóra, borsra, paprikára, meg egyéb apróságokra.) Ezt követően az intéző úr elment. Mikor már jó távol volt, Jóska bácsi akkorát káromkodott, hogy még a lovak is felhorkantak rá. Mi meg elkezdtünk pityeregni, szipogni. Pali egyenesen zokogásba kezdett. Átdtuk a lovakat a kocsisoknak, mi meg ballagtunk az ártézi kút felé Palit vigasztalva, aki már akkor vigasztalhatatlan sírásba kezdett – az elmaradt vásárfia miatt. „Most már hogy vigasztaljam egy kicsit szegény jó éd'sanyámat?” – zokogta. Hazakisértük Palit, akit az anyja alig halhatóan suttozva köszöntött: „ Hazajöttél egyetlen magzatom!?” „Itt vagyok jó anyám,” – rebegette Pali is.

Lizák bácsi most is, mint mindig, dolga végeztével kiült a pitar elé, s gondterhelten szívta a pipáját. Odasomfordáltunk hozzá és elmeséltük gyászos történetünket. Az volt a válasza: „Hát gyerekeim, kímélni kell az állatokat!” Ezzel kiverte pipájából a bagót, s befordult a pitarba. Mi egy darabig még a pitar előtt törtük a fejünket, mit lehetne tenni Paliért? Szakál Jóska kitalálta, hogy gyűjteni kéne a vásárfiára! „Ez az, kiáltottuk egyszerre. Vidámabbak lettünk, megörültünk a gondolatnak. Tanakodtunk, hogyan kéne ezt csinálni? Nekem eszembe jutott, hogy édesanyám vett a múltkorában a kucsébertől egy cserép malac-perselyt, abba én már biztosan tettem vagy hatvan fillért. Hát én ezt most feltöröm, ami benne van, azzal segítem Palit. (A kucséber kis két ajtó szárnyas háti ládában cipelte a bazár árukat tanyáról –tanyára, s aki össze tudott kaparni a ládafiából néhány fillért, az vásárolt tőle, volt akinek hitelben is adott portékát.) Hát boldogan búcsúztunk egymástól azzal, hogy másnap reggel 6 órára visszük gyűjtésünk eredményét.

Én hazaérve, sírva meséltem édesanyámnak a történeteket. Édesanyám megengedte, hogy feltörjem a malacomat. Nagy örömmre hatvan fillér esett ki belőle. Édesanyám vigaszképpen kiegészítette egy pengőre. Reggel azzal engedett el, hogy elmehetek a fiúkkal Egyekre, de ha nem lenne elég a pénz, menjek vissza. Alig vártam a reggelt, nem is aludtam éjszaka. Találkoztunk Paliék előtt. Lizák bácsi már a pitar előtt pöfékelt. Megkérdezte, mi járásban vagyunk ilyen kora reggel. Mondtuk, hogy szeretnénk Palit elhívni az egyeki búcsúba, kértük, engedje el. „Hejszen éntüllem mehet, ha éppen kedve telik benne.” Ekkorra Pali is kikészülődött ingben, gatyában, ahogy éppen felkelt

Mondtuk: Gyere Pali, menjünk a búcsúba! Vonakodott, de azért elindult velünk.

A görbe hodálynál leültünk a szalmakazal tövébe, megszámloltuk a „gyűjteményt.” Nagy örömmünkre négy pengő hatvan fillér jött össze. Mindenikünk elmesélte a szülőikkel való beszélgetést és a szülők megértését, s most mindenki boldog. Pali örömeiben megint csak sírásra fakadt. Aztán felpattant, s majdnem szaladva indult Egyek felé a poros úton. Alig győztük szaporázni lépteinket, hogy le ne maradjunk tőle. Végre beértünk Egyekre, a

búcsú sátrai között bóklászva kerestük, hogy milyen legyen a vásárfia, aminek legjobban megörülne Lizák néni. Sokszor végigjártuk a sorokat, míg Pali megállt a mézeskalácsos sátor előtt. Megvett – jóváhagyásunkkal egy mézeskalács szívet. Na még mit vehetnénk? Pali sokáig nézegette a kegytárgyakat, míg döntött, hogy megveszi a kezében szorongatott Szűz Mária képet, amelyen Mária az ölében tartja a kis Jézuskát. Kifizette, s már ugrott is neki az út porának. Sietett haza. Mi is loholtunk utána. Délután volt, amikor megkérdezte a pitar előtt pipázó apját, hogy „Hogy van éd'sanyám?” Meg van fiam. Dél előtt itt volt a plébános úr Egyekről misézni. Eljött anyádhoz, meggyóntatta, oszt feladta neki a kenetet. (Nem mondta ki, hogy az utolsó kenetet.)

Pali félve-reszkette ment be a szobába, vitte a vásárfiát. „Aggyon Isten, éd'sanyám, hoztam egy kis vásárfiát a búcsúból. Édesanyja szája körül megjelent egy kis mosoly, magához szorította a mézeskalács szívet, csókolgatta a Mária-képet, s gyenge kezével magához húzta zokogó „egyetlen magzatát.” Szólásra nyitotta száját, de hang nem jött ki rajta. Vizenyős szeméi is becukódtak, s már csak megdermedt, kihülő teste jelezte, hogy megboldogult. Pali vigasztalhatatlan sírásba kezdett. Szépen hazaballagtunk. Elmondtam édesanyámnak a történetet, nagyon megdöbbsent, mert szerette a Lizák családot Ő is. Még aznap este elmondta a történetet az intéző úr feleségének, Mancinéninek. Azt, hogy az intéző úr családjában milyen beszélgetés folyt ezután, senki nem tudhatta. Hétfőn reggel az intéző úr hívta Palit az irodába. Mondta, hogy hallomásból tud anyja haláláról. Elővette farzsebéből a patkó alakú pénztárcáját, kikotort belőle tizenkét darab egypengőst. Pali markába nyomta, s elengedte. „Na Isten veled, fiam!” Pali erősen markolta a pénzt, s nem tudta, sírjon-e, vagy nevéssen. Hát sírt is, meg örült is. Markolva a pénzt bement Egyekre, és Grünberger úr boltjában vett egy fekete kalapot. A délutáni temetésen már ez a kalap volt a fején, úgy állt a koporsó mellett, mint egy nagy legény. Pali ettől kezdve már a felnőtt legények sorába tartozott, félárva legény lett. Velünk, „kisebkekkel” azért mégis barátkozott továbbra is.

V. Disznóölés a tanyán

Nem akármilyen esemény volt a tanyán, amit a következőkben leírok.

Nem egy disznó esett áldozatul, hanem negyven darab jó kövér mangalica hízó, egyenként úgy 160- 200 kg-osak. Ugyanis az uradalom rendezette ezt a disznóölést, melyeknek a húsát a debreceni Vidoni Szalámi Gyár rendelte meg. A gyár számára készült ezeknek a mangalicáknak a meghízulása, ekkor pedig a leölése.

Már kora reggel a gyereksereg is megjelent a tanya közepén, ahová a kondások beteltek a negyven darab szép kövér mangalica hízót. Körülfogták a pásztorok, Hirs Józsi bácsi, meg még három kondás - fokokkal felszerelve bementek a közepre, s éles fokokkal nagyon pontosan célözva a hízók homlokát – lecsaptak, a disznók egymás után estek össze, kerültek el a földön. A kondások voltak a hentesek is, ők nagyon jól értették ezt a mesterséget. Hozzáfogtak a letaglózott hízók leszúrásához, azaz a vér kiengedéséhez.

A cseléd asszonyok – tálakkal a kezükben, várták a disznók leszúrását, hogy felfogják a vért, amit az uraság a cselédek részére ingyen adott. A számtartó úr, meg az intéző úr cselédje is ott szorongott egy kis vérért, meg a mi cselédünk is, mert a vérből felségesen jó ebédet lehetett készíteni. A belsősegeket /hurkának valót / is ingyen kapták a cselédek, csak egy keveset használt fel az uraság, az intéző, a számtartó és az ispán család. Jutott bőven mindenkinek.

Amikor már minden hízó a földön hevert, Viktor Sándor bácsi, a kulcsár kiadta a rendelkezést, hogy a hízókat rakják szépen egy sorba – perzseléshez. Mire ezt így elrendezték

a „hentesek”, vagyis a kondások, a disznóölés szakemberei, akkorra megérkezett Patai Jani bácsi, meg Fazekas Józsi bácsi egy-egy szekér jó száraz szalmával. Lerakták a szalmát a hízó sor két végére, s megkezdtek a „hentesek” vékonyan zilálva a szalmát ráteríteni a disznókra. Ezt követően meggyújtották a sor két végén és a közepén a szalmát. Szép lassú tűzön folyt a perzselés, lekaparták a pernyét, majd ismét megrakták – most már – vastagabban szalmával a hízókat, s várták, hogy elégjen. A gyerekek ott lábatlankodtak, azokat el-elzavarták a hentesek, de csak visszaszivárogtak. Aztán megengedték, hogy egy külön kis tüzet gyújtsanak és ők is perzseljenek – játékból. Így aztán a gyerekek nem lábatlankodtak addig, míg a hentesek végezték munkájukat.

A második tűz is elégett a hasra fektetett hízókon, nagyjából lekaparták a pernyét róluk, s ahol úgy látták, hogy még szőr, torzs van, ott villára tett égő szalmával javították a perzselést. Amikor úgy ítélték meg, hogy a hízók háta alaposan megperzselődött, megpihult, akkor sarat készítettek a hízók végénél a már korábban megérkezett lajt vizével. Ezzel a sárral jó alaposan bedörzsölték a hasra fektetett disznók hátát. / Ezt azért csinálták, mert így érik majd jó puhára a sós szalonna bőre./ Aztán hanyatt fektették a disznókat, s megkezdtek a hasi rész perzselését, ahogyan azt eddig csinálták. Amikor kétszer elégett a tűz a disznók hasán is, lekaparták a pernyét, s ezt is bekenték jó vastagon sárral. Aztán, hogy jó ideig így puhuljon a perzselés disznó, a kulcsár úr a henteseknek, meg a segédkezőknek adott egy-egy korty pálinkát. Az élelmesebbek jól meghúzták az üveget, Klovács Józsi bácsinak csak akkor adta oda az üveget, amikor annak az alján már csak egy decinyi pálinka volt, mert ő az istentiszteleten az úrvacsorai kelyhet egy kortyra itta ki akkor is, ha tele volt. Nála egy üveg ital egy korty volt

Ezután kezdődhetett a kaparás, vagyis hogy a hízók tisztába tétele. Először kimosták a disznók füleit vízbe áztatott kukoricacsutkával. Ebbe a műveletbe már a gyerekek is segítettek, kis bögrékkel öntözték a vizet a hentesek keze alá. A fülek után a lábakat tisztították kaparó késekkel. A kaparó kések elkopott kaszából készültek, amit maguk a kondások csináltak. Elkezdődött a kaparás. Ez abból állt, hogy a bőrt állandó locsolás közben alaposan megkaparták a kaparó késsel, ennek következtében a hízók bőre szép, piros- barna lett. Az a hentes dolgozott jól, akinek a keze alól ilyen szép színű hízó került ki. Amikor a hasa rész kész lett, akkor tiszta szalmát terítettek a disznók mellé, arra ráfordították, úgy folytatták a kaparást, tisztítást, majd a másik oldalra fordítva, megkaparták azt is.

Az így megtisztított disznók bontása következett. Tiszta szalmára forgatták át a hízókat. Amikor házaknál ölnek egy- két disznót, akkor a bontást az ólakról, vagy a pitarról levett ajtókon végezték, itt azonban erre nem volt lehetőség, így tiszta, száraz szalmán történt ez a művelet. Mielőtt a bontásra került volna a sor, a kulcsár úr ismét kínálta a pálinkát, hiszen nagyon szép munkát végeztek a „hentesek”. Klovács bácsi méltatlankodott, hogy neki akkor kínálja az üveget, amikor abban még egy fél korty sincs. Ezen aztán mindenki jót mulatott, kapott is még egy fél kortyot- megérdemelte, mondta a kulcsár úr, mert az ő két hízója volt a legszebb piros barna.

Ezután kezdődött az igazi szakmunka: a bontás. A gyönyörűen – piros- barnára megkapart hízókat hasra fektették a tiszta szalmán, s kézbe vették a kerégyártó úr által vizes köszörűkővön megélesített bontókéseket. A bontókések széles pengéjű, a végén ívesre alakított éles kések voltak. Arra nagyon vigyázott minden hentes, mert fontos szerszám volt. Ezzel az éles késsel a disznót a fejétől a farkáig végig hasították, s ekkor látszott ki a nagyon szép, paraszttényérnyi vastag szalonna. Ha elérte a szalonna vastagság az arasznyi méretet, a mangalica akkor volt igazán érett, kihízott. Hát ezek ilyenek voltak. Ekkor aztán a szalonnát minden disznóról szépen lefejtették, így kapták a fél oldalszalonnákat. Ezeket a fél oldalakat lehordták a kastély pincéjébe, s ott a kulcsár úr szakmai irányítása mellett a kőpadozattól kb. 20 cm-re elhelyezett deszkákra rakták máglyába

úgy, hogy közben 2 cm vastagságú sót raktak alulra, majd minden sorra. Ezt rakták így egy méter magasságig. Ezek a fél oldal szalonnák így érlelődtek nyárig, hat hetenként átforgatva. A megérett szalonnákat nyáron aztán járandóságban osztotta a kulcsár úr. Az arató bandák kaszásai hetenként egy kg-ot, a fél részesek, vagyis a marokszedők heti fél kg-ot kaptak. Ezek az érett szalonnák olyan finomak voltak, hogy azt le sem lehet írni. Ezt ették az aratók reggel és este, s ezzel főzték a lebbenslevest, a paprikás krumplit, no meg a slambucot, természetesen bográcsban.

Amikor a szalonnát szépen így elrendezték, folytatódott a további bontás. A hentesek kézbe vették a nagyon éles kis baltájukat, s pontos csapásokkal kettévágták a gerincet, majd a lágy részeket vágták fel úgy, hogy a belső rész ne sérüljön meg. Jöhettek a cseléd asszonyok a tálakkal, mert a belsőséget (a hurkának valót) a cselédség ingyen kapta. Azután a féloldalas húsokat a már készlelőben álló négy szekérré rakták. Azok ki voltak bérelve szalmával, majd tiszta vízhatlan ponyvával, ezekre rakták a fél disznókat, gondosan betakarták. A szekerek mellé öröket állítottak. A négy szekeret este indították el Debrecenbe. A disznóölés ezzel befejeződött, mindenki szétszéledt, csak az örök maradtak az indulásig.

Engem a számtartó úr megbízott, hogy kísérem el a szállítmányt Debrecenbe, a Vidoni Szalámi Gyárba, s adjam át. (Ekkor már voltam cséplési ellenőr, kaparógépen jártam napszámra, s egyéb munkákat végeztem az uradalomban, így hozzájutottam egy kis keresethez a nyári vakációban, meg télen is. Így kaptam ekkor is a megbízást.) Ez egy újfajta munka volt, nagy izgalommal készültem rá. Édesanyám elkészítette a tarisznyát. A juhász számadótól kért kölcsön egy subát, igaz, hogy enyhe tél volt, de éjszaka felfért a suba. Este tíz órára ott voltam a szekereknél. Már a lovak be voltak fogva, a menet indulásra készen várt engem. Patai Jani bácsi volt az első kocsis, az ő szekérére helyezkedtem el a szekérderékon keresztül tett deszkaülésem – mellé. A kocsisoknak is volt subájuk. Bebujtunk a subákba, s e mellé minden szekéren volt két lópokróc, azokkal a lábunkat tekertük be. A másik három kocsis: Fazekas Józsi, Pap Sanyi bácsi és Csöke Jani bácsi volt. Nagyon rendes, régi emberek voltak az uradalomban.

Megindult a menet lépésben, majd a lépést időnként kocogás váltotta. Egy menet volt a hortobágyi csárdáig. E közben csak akkor állt meg a menet, ha valamelyik lónak vizelni kellett. Akkor addig kellett állni, míg a többi ló is rákezdett a vizelésre, s míg mindegyik be nem fejezte. A kocsisok tudták, hogy egészségi szempontból a lovakat ilyenkor nyugodtan kell hagyni. Mikor a lovak elintézték dolgukat, maguktól indultak.

Éjfélre értünk a Csárdához, itt beálltunk a szekérállásra (most múzeum), a lovakról levették a kantárt, nyakukba akasztották az abrakos tarisznyát, s a lovak szép ütemesen ropogtatták a zabot. Amikor a lovakat elrendeztük, felköltöttük a csaplárost, aki világot gyújtott, s már mérte is a fél deci pálinkát. Dermedt tagjainknak ez jól esett. Egy órai pihenés után az abrakos tarisznyák újra a szekérderékba kerültek, a kantárok a lovakra. Megitatták a lovakat, s indultunk tovább, a kádarcsi csárdáig. Ott ismét pihenő, abrakolás, itatás. Itt nem volt szekérállás, ezért a lovakat a pokrócokkal le kellett takarni. Itt is felvertük a csaplárost a fél-fél deci pálinkáért. A következő állomásunk a látóképi csárda volt.

Hét óra körül értük el Debrecen, a Kisállomás felé kanyarodva, a Hatvan utcán a Nagytemplom előtt elhajtva mentünk a Csapó utcán, a Burgundia utcán át a Domb utcára Ott volt a Vidoni Szalámi Gyár. A portás kinyitotta a nagykaput, s mind a négy szekérral behajtottunk a gyár udvarába. Ott rögtön jöttek a hentes legények, s egy- kettőre hordták a mázsára az oldal húsokat olyan gyorsan, hogy az átvevővel alig győztük mérni. Megtörtént az átadás, megkaptam az átvételi papírt, s már kész is voltunk. Kilenc óra tájt értünk a Rákóczi u. 9.sz. alatti bérelt istállóba. (Akkor a Rákóczi utca szinte minden házában volt bérelhető istálló, ahol a tanyákról jött szekeresek, lovak sok lovaikkal együtt tanyázhattak.) A mi uraságunknak állandó bérelt istállója volt a 9.szám alatt tíz ló számára

A kocsisok bekötötték a lovakat, ellátták takarmánnyal, s lefeküdtünk pihenni. Az istállóban a tíz lóálláson kívül volt három dikó. Én az egyik dikón helyezkedtem el, akinek ez nem jutott, az az üres lóállások előtt jászolt rakta meg szalmával, ott aludt. Másnap hajnalban három órakor indultunk haza ugyan olyan menetben és pihenéssel, pálinkázással, mint menetben. Másnap délután értünk haza, a számtartó úr megdicsért, hogy jó munkát végeztem. A kocsisok is pihenhetek aznap délután.

Így folyt le a nagy disznóölés a tanyán, ma is kellemes, szép emlékeim között őrzöm.

DANKÓ IMRE

A hatvanéves Dám László üdvözlése

Az 1945. március 15-én Budapest született Dám László gyermekkorát Püspökladányban töltötte. Itt is iskolázott, gimnáziumba is a jeles Sárrét-széli városban járt és ott is érettségizett. Már kora ifjúságától fogva érdeklődött a Püspökladányban és környékén közvetlenül tapasztalható népelet felől. Érdeklődése gimnáziumi tanuló korában tudatossá formálódott, elsősorban *Rettegi Istvánné Annuska Néni* tanáró és a gimnázium akkori igazgatója, *Benedek László* hatására és a *Sárrét* felé fordult. Személyeket említve pedig mindenek előtt *Szűcs Sándort* kell megneveznünk, *Balassa Iván* és *Dorogi Márton* mellett. Annuska Néni a néprajz iránt tudatosan érdeklődő, lelkes helytörténész, egyébként magyar történelem szakos gimnáziumi tanár volt. Nagyon eredményes helytörténeti-néprajzi gyűjtőmunkát is végzett. A gyűjtött anyagból iskolájában, a püspökladányi Karacs Ferenc Gimnáziumban egy nagyszerű "iskolamúzeumot" alapított-szervezett. Nevét és lelkesítő hatását elsősorban ennek a gyorsan elhíresült iskolamúzeumának köszönhetette. Gyűjteményét hamarosan közgyűjteménnyé nyilvánították, Annuska Néni pedig *Móra Ferenc Emlékéremmel* (a legnagyobb múzeológusi-muzeológiai szakmai kitüntetés) tüntették ki. Annuska Néni minden, csak egy kis érdeklődést is mutató diákját maga és múzeuma köré gyűjtötte és bevonta a helytörténeti-, iskolatörténeti-, de legfőbb képen néprajzi gyűjtőmunkába. Érdeklődő tanítványait elvitte *Biharnagybajom* Szűcs Sándorhoz, beutaztatta *Debrecenbe*, a Déri Múzeumba Béres Andráshoz, sőt egyeseket kivitt az egyetemre is... Annuska Néni legkiválóbb diáktanítványa *Dám László* volt. Nemcsak tudatosította érdeklődését a néprajz és a muzeológia iránt, hanem nagyban hozzájárult ahhoz is, hogy Dám László elkötelezze magát a néprajz tudomány művelésére, a Sárrét kutatására és arra is, hogy a debreceni egyetemre, *Gunda Béla* tanszékére kerüljön és néprajzot tanuljon. Dám László az egyetemre már mint a néprajzban tájékozott fiatal ember, figyelemmel kísért néprajzi gyűjtő iratkozott be. Dám László arról a költődéséről soha sem feledke-

Dám László előadás közben. 2004.

zett meg: a Sárrét népi építkezésének kapcsán a népi építészeti egyik legkiválóbb szakembere lett. Felkészülésében döntő hatással voltak rá Battyai Zsigmondtól kezdődően, Györfly Istvánon, Szűcs Sándoron, Gunda Bélán, Vargha Lászlón, Bakó Ferencen, Vajkai Aurélon át Barabás Jenőig (és még sokan másokig) a magyar néprajztudomány népi építészettel (is) foglalkozó legkiválóbb egyéniségei. Az egyetemen pedig "bent maradván" a tanszéken, előbb gyakornokként, majd tanársegédként, később adjunktusként hivatásos etnográfus, kutató, illetve egyetemi oktatóként tevékenykedett. Aktív részese volt a Tanszék első-kezdeti tájkatatási programjainak, a szatmárinak-, a zempléni- és legutóbb a gömörinek. Ezek a tájkatatási programok több vonatkozásban gazdagították érdeklődését. Először is felkeltették figyelmét a határainkon túli területek "rokonosságára" a határokon szorult területeinkkel, illetve az ott élő népi kultúra számos fontos jelenségére. Másodszor ezeknek a területeknek a megismerésével az alföldi kultúrától sokban eltérő népi kultúrákat is ismert meg és vált ezen jelenségek - főleg az építkezés területén - kutatójává (*Interetnikus kapcsolatok a Zempléni-hegység népi építészetében*, 1984.; *Építészeti régiók a Kárpát-medence északkeleti térségében*, 1989. stb.). Harmadjára pedig ezek a tájkatatási problémák irányították figyelmét arra, hogy általános, elvi és módszertani jellegű, valamint rendszertani kérdések tisztázásával is foglalkozzék (*A lakóház néprajzi és funkcionális tagolódása a Nyírségben*, 1982.; *A lakóház táji változatainak és történeti fejlődésének problémái az Alföldön*, 1986. stb.). Minderről számos, különböző folyóiratokban, évkönyvekben, tanulmánykötetekben megjelent cikkei, tanulmányai mellett a *Műveltség és Hagyomány* XVII. köteteként 1975-ben megjelent *A Nagy-Sárrét népi építészete* című rendkívül gazdagon illusztrált monográfiája tanúskodik. Az előzőekben említett cikkeiből, tanulmányaiból pedig, ötvenedik születésnapja alkalmából, *Ujváry Zoltán* szerkesztésében *Hagyomány és Építészeti* című, tizennégy különböző időben készült és különböző helyeken megjelent tanulmányát közlő tanulmánykötete ad izelítőt (Debrecen, 1995.). Ez a tanulmánykötet azért is fontos számunkra, mert a kötet szerkesztője *Előszó a szerzőről* címen írt bevezetőjében olvashatjuk Dám László mindmáig legjobb (szakmai-) életrajzát és munkássága méltatását. Természetesen, mint egyetemi oktatónak, a tárgyi néprajz, az anyagi kultúra egyéb tárgykörében is tájékozottnak kellett lennie és előadásokat kellett tartania a legkülönbözőbb tárgykörökből. Idevonatkozóan érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az egyik utóbbi munkája, a *Néprajz Egyetemi Hallgatóknak* kiadványsorozatban megjelent; *A magyar népi állattartás és pásztorkodás* (NEH 19. 1995.) szépen bizonyítja ezt. Dám László egyetemi oktatói feladatainak is messzemenően megfelelt, mégpedig először is azért, mert főtémáját, az építészeti, nem elszigetelve, a népi kultúra egészéből kiragadva nézte, látta és láttatta; hanem az adott, tájilag és történelmileg meghatározott népi komplex egységében, egészében. Másodszor pedig azért is, mert a tárgyi néprajz, az anyagi kultúra területén (de mondhatnánk úgy is, hogy az etnográfia egész területén!) "lépést tartó" tanulmányokat folytatott.

Mint egyetemi oktató is emlékezetesen, eredményesen dolgozott. Tanításai, előadásai mindig szorosan kötődtek a néprajzi gyűjtéshez, a terepmunkához. Hallgatói közül nem egy megbecsült etnográfusként és ezen belül eredményesen a népi építészeti tárgykörében tevékenykedik. Oktatói munkásságában nagy szerepe volt a múzeológianak is. Nemcsak úgy, hogy a hallgatók kötelező múzeumi gyakorlatának az intézője volt éveken keresztül, szoros kapcsolatban a gyakorlatokba bevont múzeumokkal, hanem úgy is, hogy előadásaiban, tanulmányi-gyűjtő kirándulásokon, terepmunkán mindig szem előtt tartva a múzeológia érdekeit, tevékenysége során közvetlenül is szolgálta a múzeológia ügyét. De hajította valami belső vonzalom is, talán még Annuska Néni hatása, a múzeumnak, mint multikulturális intézménynek a szeretete. Ezért is nem volt érthetetlen sokak számára, hogy 1984-ben Dám László megvált egyetemi állásától és elvállalta a *nyírbátori Báthori István Múzeum* vezetését. Itt, közmegebecsüléstől övezve, lendületes munkával, elképzelései valóra váltásával nemcsak egy, a közművelődésben kimagaslóan fontos szerepet játszó múzeumot hozott létre, hanem a múzeumot a nagy történelemmel bíró egykori híres-neves mezővá-

ros, Nyírbátor városa, a megye és bizonyos értelemben és vonatkozásban az ország "tudományos műhelyévé" is tudta tenni (a XVI-XVII. századi közélet, a Báthoriak kora máig tartó hatásának nyomán kialakult nyírségi-szatmári közélet, népi kultúra). Munkáját kellőképpen méltányolták és ennek folytán 1999-ben megyei múzeumigazgatóvá választották. Természetesen nem szűntek meg kapcsolatai az egyetemen, sőt azzal, hogy megyei múzeumigazgató lett, ez a kapcsolat erősebbé, hatékonyabbá és gazdagabban árnyaltta (például a Hajdú-Bihari Múzeumi Szervezet számottevőbb közreműködésével) vált. Továbbra is rendszeresen megtartotta kurzusait és egyébként is részt vett a Néprajzi Tanszék munkájában. Régebbi tanszéki kiadványaihoz újabbak kerültek: *A Folklor és Etnográfia* című tanszéki nagyevű kiadványsorozat *első* száma, ami kimondottan a néprajz egyetemi oktatásának segédeszközeként került kiadásra, még ma is szolgálja a néprajz oktatási-tanulási ügyét, ha réges-régen el nem fogyott volna és nem vált volna belőle valóságos könyvritkaság (*Dám László: Az alföldi lakóház. Kérdőív. Folklor és Etnográfia* 1. Debrecen, 1979.). Egészen más a helyzet *Építkezés* című könyvével, ami a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének országosan egyedülálló kiadványsorozata, a *Néprajz Egyetemi Hallgatóknak* 13. számaként jelent meg, 1992-ben. Ez a kiadvány is a néprajz tanítás nélkülözhetetlen segédeszközévé vált és az ma is.

Dám László 60 éves! A Rálátás első sorban a naggyá nőtt "földit" köszönti benne, a Sárrét kutatóját és kíván neki jó egészséget, számtalan munkás évet, jelentős sikereket!

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET

Újabb adalék a népköltészet XVIII. századi forrásaihoz

A megtalált népköltészet töredék egy peranyagban rejtőzött. A törvényszéken István kovácsot gyűjtogatással és paráznalkodással vádolták.

A vizsgálatban elhangzott tanúvallomások szerint a dal keletkezése az 1750 előtti évekre tehető, írásos forrásunk Karcagújszállásra helyezi a történetet.

A nagykunsági büntetőügyek törvényszéke 1750. április 15-től vizsgálta a tűzzel fenyegetőzött, különös szerelmi hálóra keveredett kovácslegény, Diószegi István esetét. Számunkra most nem a fenyegetőzés és a tényleges tüzeset közötti összefüggés kiderítése a kutatási cél, nem is a kovácslegény paráznaságát bizonyító vagy cáfoló vallomások elemzése. Mindez ugyan érdekes társadalomtörténeti, jogszolgáltatási téma, mégis csupán egy a számtalan hasonló jogesetek közül, s kutatása azoktól leválasztva helytörténeti ismereteket adhat. Nem úgy a tanúvallomások szövegében megtalált népköltészet töredék. Ez utóbbi önmagában és töredékében is forráskuriózum, amelyre úgy gondolom, fel kell hívnom a szerelmi dalok, balladák kutatóinak figyelmét.

Népköltészet ismereteim kevésnek bizonyulnak ahhoz, hogy bármelyik népköltészet csoportba egyértelműen besoroljam a töredéket. Döntse el a nálam erre hivatottabb szakértő melyik

csoportba tartozik a dal, vannak-e párhuzamai, variánsai? A néprajzkutatók mondhatnák meg, őri e még István kovács nótáját a népi emlékezet vagy két szerelmes nő érzelmeinek egyszeri és eseti megnyilvánulása volt.

A népköltészeti alkotás megszületését annak tulajdoníthatjuk, hogy anya és leánya ugyanazal a kovácslegénnyel esett szerelembe. A legény nem tudott vagy nem akart választani, mindkettőjükkel intim kapcsolatba került. Különös szerelmi háromszögük nem maradhatott titokban, s nem nyerhette el a helyi társadalom szimpátiáját sem. A nóta – tanú nevezte így - évekig terjedt szájról szájra, amikor egy tüzeset kivizsgálásokor bíróság elé kerültek a paráznsággal is megbélyegzett szereplők, s a verset ez utóbbi bizonyosságául leírták. Rövid történeti bevezetőnk után idézem a nóta, nóták megtalált sorait. A tanú elmondásából az derül ki, hogy az első idézett szakaszt az anyától, a másodikat a leánytól, Sós Erzsébettől hallotta.

- I. „Meg vettem az hálómat, az Kardszagi piatzon,
Belé kerítettem, kit jobban szeretek,
Az én édesemet, István kovácsomat”
- II. „Ki fekszik itt nyoszolyában, István kovács arany bárány,
István kovács beteg ágyban, Olly kerekded, mint a márvány,
Ki lesz Néki pártfogója, Olyan az szája, mint az szín méz,
Sós Erzsébet legyezője. Mosolygó két szép szeme.
- István kovács jó katona, Addig, addig strázsál,
Madarason qvartélyban, Ó maga lesz gyertyája:
Kardszagon jár strázsára, Jobb az lánya, mint az anyja.
Az Sós János udvarára.

Mert az anyja régi kurva,
De az leánya most kapkodgya.

„Ez a nóta pedig hosszabb volt, de mivel régen volt,, a folytatásra a tanú nem emlékezett.

A teljes peranyag megtalálható a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Levéltár őrizetében lévő jászkun kerületi büntető törvényszéki iratok között. Idézetünk a nagykun kerületi büntügyi jegyzőkönyv 323. lapján olvasható, folyamatos írásmóddal.

JORDÁN SÁNDOR

Becsületbeli dolog

– (Zsákai történet) –

Sokat hallottam öreg zsákaiaktól ezt a harmincas években történt históriát. Akkor még a zsákai Hangya Szövetkezet boltjainak árújaiért, lovasszekérrel mentek Berettyóújfalutól, Debrecenig, sőt még tovább is.

A szekéren zárható ládák voltak az élelmiszereknek, fűszereknek, ruhaféléknek. A petróshorodónak a saroglyában volt a helye. Az egész rakomány le volt takarva esővédő ponyvával.

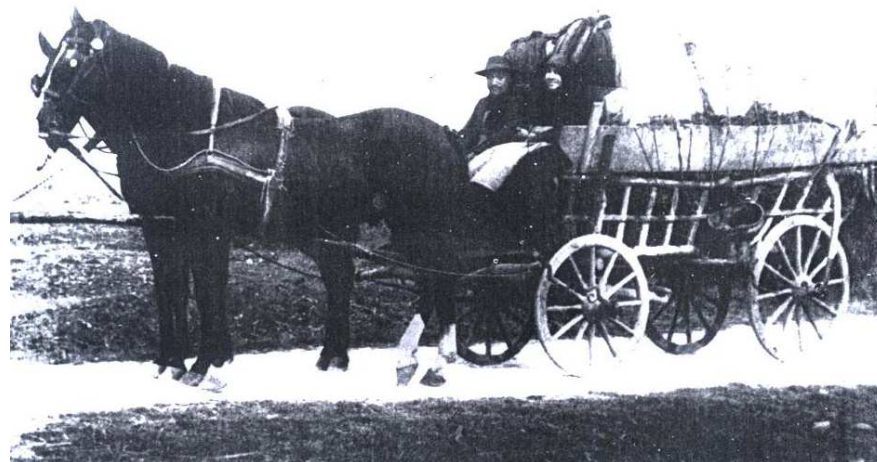
Ilyen fuvarosa volt a Hangya Szövetkezetnek “bűnkös” – *Sápi Sándor*. Zsákán, az alsó utcán laktak. Két sötétpej lóval járt áruért, rőtta az országutat nap mint nap.

Egyik téli időben, Debrecenből tartott hazafelé áruval megrakott szekérével, amikor csúnya hózivataros idő kapta el, még Berettyóújfalú előtt. Megállt egy rövid pihenőre. Egyik-egyik pokrócot a lovakra terítette, a hám alá húzta, hogy az időtől valamennyire védje szegény állatokat, mert láthatóan nagyon fáztak. Ő maga sem ült fel a szekérré hanem gyalogolt mellette, úgy indultak hazafelé.

Nádasér körül járhattak, Bócs és Szentmárton között, amikor a kora esti időben, a viharos hóesésben egy csengős könnyű szán haladt el mellette. A lovak kocogva vitték a könnyen sikló szánt. A szánon ülők subába voltak beburkolódzva, nem ismerte fel őket.

Az erős szél hamar elnyomta a tovahaladt szán csengőjének hangját, csak a szekérekerek monoton nyekergése adott valami hangot. Lassan, lépésben jött hazafelé. Még jóval Bócs előtt, az úton látott valami sötét tárgyat, a hó már félíg betakarta.

Hó! – szólt rá a lovakra Sándor bácsi. Azok nyomban meg is álltak. Sándor bácsi visszalépett – mivel már túl haladtak – lehajolt és felvette azt a hóban is sötétlő valamit. A hóvilág mellett is meglátszott, de a tapintásáról is érződött, hogy egy jobb mívű bőrtáska szerű valami volt, két fényes zárral a fogantyú mellett. Sötét is volt, hideg is volt, az idő is szorította a hazamenetelre, így aztán feltette a táskát a szekérré a ládák mellé. Aztán maga is felült és biztatgatta a lovakat, hogy szaporábban menjenek, mielőbb érjenek haza. Útközben, csak azon gondolkodott, vajon kik hagyhatták el a táskás és mi lehet benne.

Szekérrel fuvarozó (illusztráció)

Nem túl későn és szerencsésen haza értek. A felesége már aggódott értük, félt, hogy az idő elejti valahol lovastól-szekerestől.

Miután kifogta a lovakat és bekötötte őket a meleg istállóba, maga is igyekezett a lakásba, ahova magával vitte a talált táskát is. Odabent a petróleum lámpa fényénél újra szemügyre vette, most már a feleségével együtt. Valóban szép fekete, valódi bőrből készült kis táska volt, zárjai kulccsal voltak bezárva. A tartalmáról nem tudtak meggyőződni, mivel nem tudták kinyitni. Biztos, hogy nem mindennapi egyszerű ember táskája lehetett, mert azoknak nem tellett ilyesmire.

Egy darabig ült és nézte a táskát. A felesége hangjára rebtent vissza a jelenbe. Igyál egy kis lélekmelegítőt had melegedjél meg belülről is, utána meg vacsorázzál, még meleg az étel. Sándor bácsi szót fogadott, pár kortyot ivott, majd nekiült a vacsorának és evett. A vacsora után a táskát betette a szekrénybe; valameddig még melegítette a hátát a langyos kemencének dölve, majd ágyba bújtt és hamar el is aludt. A fáradság és hideg egyszerre lett rajta úrrá. .

A kora reggeli felkelés után ismét az eszébe jutott a táska és ugyancsak elkezdett gondolkodni. Akik a szánnal elszaladtak mellette nem mehettek messze. Vagy Vajna úrék voltak, vagy a

szemben lévő tanyákból valaki. Attól, hogy ő nem is ismerte fel a szánon ülőket, azok kocsisa biztosan felismerte őt a szekeres – fuvarost, hiszen abban az időben számontartották a "Hangyás fuvarosokat", netán ha útközben "szorútlak" szívesen segítették is valamennyit.

Ha meg másvalaki hagyta volna el, akkor a szánosoknak kellett volna megtalálni. Mivel más abban az időben nem járt arra, gondolataiban csak odajutott, hogy biztosan a Vajna hagyta elv a táskát. Nem szólt senkinek sem, de még a feleségének is megtiltotta, hogy egy "mukkot"-se, a táskáról.

Két nap múlva újra fuvarra ment, de csak Berettyóújfaluba. A táskát és magához vette a szeredásba tette. Egyenesen hajtott is Bócsra, be a Vajna tanyába, a gazda házához. A szakácsnő nézett ki a kocsai érkezésére és az kérdezte meg mit akar. A "tekintetes úrral vóna beszélni valóm! Szóljik neki." – mondta Sági Sándor.

Kis idő múlva előjött az öreg Vajna és behívta tanyába.

- Na mi járatban vagy, hé?
- Tegnapelőtt este, - kezdte mondandóját sági – mikor jöttem haza Debrecenből, nem messze a tanyától, az úton, találtam ezt a táskát – kivette a szeredásból – gondoltam, hogy a tekintetes úrék hagyta el.
- Hát ez az! – mondta Vajna gazda kurtán. Oszt "beleniztil" e, he-hehe-? – tudod mi van benne?
- Hogyan tudnám? Hát be van zárva! Erőszakkal meg nem akartam kinyitni, úgy gondoltam, a becsület azt diktálja, hogy annak adjam vissza akié!
- "Na níz!" – mondta Vajna Tamás gazda és a "lábi" zsebéből elővett kis kulccsal felnyitotta a táskát. Negyven darab sóremarhának az ára van benne. Ha soha nem adta volna vissza, rajtam nem látszott volna meg, rajtad meg nagyot lökött volna. De ha már ilyen becsületes voltál, - ez meg legyen a Tied.

Belenyúlt a táskába és egy sóre árát adott át Sági Sándornak. Sándor bácsi előbb szabadkozott, hogy nem azért hozta, hogy adjanak érte valamit, hanem becsületből.

- Jó-jó! Ne szabadkozz! Fogjad és hasznos helyre fordítsd – mondta Vajna gazda.

Sándor bácsi néhány nap múlva jó két növendéküszőt vett a kapott pénzből.

DANKÓ IMRE

Két nagy szegedi ünnepléséről

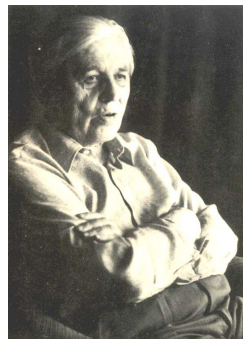
Mostani számunk híryanaga közül két beszámoló jellegű, 2004-ben lezajlott két szegedi megemlékezést-jubileumi ünnepséget, sőt ünnepségről szóló ismertetés mindenképpen kiemelendő és külön, önálló cikket, cikkben történő megemlékezést kíván. Jogosan, mert bennük a velünk szomszédos és sok tekintetben a "debreceni nagytájjal" összevethető kulturális életet élő "szegedi nagytáj" két országos jelentőségű képviselőjének a jubileumáról van szó. Mindkét „nagy szegedi” személyesen is, munkáikon keresztül is, de jelentős mértékben itteni tanítványaik révén is nagy hatást gyakoroltak munkásságunkra.

*

I.

A *Bálint Sándor centenáriumi emlékévet* már jóval korábban el kezdték szervezni. A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén a közelmúltban végbement személyi változások (Bellon Tibor, Barna Gábor, Pusztai Barnabás) nemhogy akadályozták volna, hanem inkább fokozottabb erőfeszítésekkel folytatták Bálint Sándor születése századik évfordulója nagyszabású megünneplésének előkészületeit. Az ünnepségsorozat előkészítésébe erőteljesen bekapcsolódott a szegedi

Móra Ferenc Megyei Múzeum, sőt a későbbiek során Szeged városa is. Idővel, már az előkészületek idején valamiféle "munkamegosztás" alakult ki az ünnepségek profilját tekintve a Tanszék és a Múzeum között. Míg a Tanszék főleg Bálint Sándornak a *római katolikus vallási néprajz művelése terén elért* nemcsak országos, hanem nemzetközi vonatkozásban is jelentős munkásságát állította előtérbe, addig a Múzeum Bálint Sándorra, mint a "legszőgedibb szőgedire", a "szegediségre" és Bálint Sándor *tudományos munkásságára* (néprajz-nyelvészet-helytörténet-művészettörténet stb., ahogy sokan kissé gúnyosan, de szeretettel fogalmazták meg : *szőgedológia*) irányította a figyelmet.

Bálint Sándor
(1904 – 1980)

Bármennyire ismert, népszerű ember is volt Bálint Sándor, centenárius ünnepeiről beszámolva nem nélkülözhetjük rövid életrajzát. Bálint Sándor Szegeden, az Alsóvároson született 1904. augusztus 1-jén, paprikázó parasztcsaládból. Alsóváros népi világában nőtt fel és mélyeséges, egész életét meghatározó hatással volt rá a szegedi alsóvárosi (templom) ferencrendi kolostor körül kialakult népi vallásosság. Elemi iskolai tanulmányai után a szegedi piarista gimnáziumba iratkozott be. Gimnazista éveit bontakozott ki és tudatosult benne környezete tudományos megismerésének vágya. Ezért azután érettségije után a szegedi egyetemre ment, ahol is magyar nyelvi-nyelvészeti, -irodalmi-, történelmi (művelődés-és művészettörténeti), néprajzi stúdiumokat végzett. Egyetemi tanulmányai végén, 1926-ban, bölcsészettudományi doktorátust szerzett. Középszkolai tanári oklevelét pedig 1927-ben kapta meg. Ez a sorrendiség, hogy tudni illik előbb, mindjárt az abszolutórium után doktorált és tanári oklevelét csak

később, egy év múlva szerezte meg, arra mutat, hogy eleve tudományos munkát szeretett volna végezni, tudós pályára készült; tanítani - bár a későbbiekben igen jó, türelmes, a tanulókra nagy hatást gyakorolni képes tanárnak bizonyult - kevésbé kíváncsi volt. Három évi tanítás után, 1930-ban, a szegedi egyetem néprajzi tanszékének díjtalan gyakornoka lett. Ettől kezdődően élete a szegedi egyetem néprajzi tanszékével a lehető legszorosabb kapcsolatba került. Miután 1934-ben egyetemi magántanár lett, 1944-ben címzetes nyilvános rendkívüli egyetemi tanárnak nevezték ki. 1944-1945-ben a Szegedi Tanárképzőben tanított. Rendkívüli szerénysége, inkább magába mélyedő, mintsem élénk természete ellenére, mély vallásossága ezekben az években közszereplésre készítette; politikai szerepet is vállalt, 1945-1947-ben a nemzetgyűlés Keresztény Demokrata Néppárti képviselője volt. És bár 1948-ban lemondott képviselői mandátumáról és visszavonult a politizálástól, 1950-1956 között megszakításokkal ugyan, de nem taníthatott. Amikor a tanítási gyakorlattól eltöltötták a szegedi Egyetemi Könyvtár tudományos kutatójaként tevékenykedett. Ezekben az években hallgatói száma erősen csökkent, csak a legkitartóbbak látogatták óráit. Bálint Sándor a rendszer ellenségének számítva állandó megfigyelés alatt állt. Míg nem 1965-ben rendszerellenes izgatás vádjával pörbe nem fogták és 6 hónapi, három évre felfüggesztett, börtönbüntetésre ítélték. Ez volt az az időszak, amikor a sutgó hírtérjesztés módszerével mindennel megvádolták. Minden áron lehetetlenné akarták tenni, nemcsak politikai szerepvállalása miatt zaklatták, hanem minthogy egyesek benne vélték látni a katolikus értelmiségiek egyfajta összetartó, szervező egyéniségét; vallásosságáért, szoros egyházi kötődéséért is. A sutgó propaganda hadjárat nem kímélte szigorúan vett magánéletét sem. A mélyen vallásos embert szentségi házaságkötése (1935) nem értett, vagy félreértett zavarai miatt is szóbahozták, le akarták járatni a vallásos emberek előtt is. Nem nagy eredménnyel, mert a bárányszélsőségű Bálint Sándor sokak számára nyitott könyv volt, nem volt mitől tartania rágalmazóitól. Végül is 1966-ban nyugdíjba ment.

Hihetetlenül szorgalmas, fáradhatatlan gyűjtő-kutató volt. Gyűjtései-megfigyelései-, kutatásai első sorban a szegedi és a közvetlen környékbeli (Tápé) népeletre terjedtek ki. De számos belföldi gyűjtő utat is tett, népi vallásosság kutatásait szinte az egész magyar nyelvtérre kiterjesztette. Elmondhatjuk, hogy a vallásos néprajz, a vallásos hagyományok körében végzett teljességre törő gyűjtést és értékes feldolgozó munkát. Félre vonulva, állandó munka közben érte a váratlan halál is; Budapesten 1980. május 10-én autóbaleset áldozata lett. Több munkája befejezetlen maradt, hagyatéka még a jövőben kerül rendezésre.

Számos cikke, tanulmánya mellett több kisebb-nagyobb könyvében adta közre gyűjtései-kutatásai eredményeit. Publikációs tevékenységét összefoglaló jellegű könyvekkel kezdte: *Szeged népe*, 1933.; *Néprajz és nevelés*, 1934.; *A parasztlelet rendje*, 1943. A folyamatosan végzett gyűjtő-és kutatómunka, valamint korábbi feldolgozásai anyagából összeállt hatalmas "szegedi érdekességű" anyaga nyomása alól azzal tért ki, hogy belőlük összeállította a főművének is tekinthető, két kötetes *Szegedi Szótárt*, 1957-ben. Ehhez tartozandóan írta meg és adta ki az 1933-ban már egyféleképpen feldolgozott *Szeged városa* című munkáját, 1959-ben. Ezután, mit sem törődve megpróbáltatásaival, háttérbeszorításával, az utána való kémkedéssel, sőt a provokatív perrel sem, gyors egymásutánban adta ki munkáit: *A szegedi paprika*, 1962.; *A szegedi nép*, 1968.; *Karácsony, húsvét, pünkösd*, 1973.; *Szegedi példabeszédek és jeles mondások*, 1975.; *Tombác János mecsei*, 1975.; *A szögedi nemzet I-III.* 1976-1980.; *Ünnepi kalendárium I-II.* 1977.; *Szeged reneszánsz kori műveltsége*, 1979.; *Ünnepi kalendárium I-II.*, 1977. Már halála után jelentek meg az alábbi, előkészületben lévő munkái: *A hagyomány szolgálatában*, 1981.; *Szeged-Alsóváros. Templom és társadalom*. 1983. Valamint az egyik főmunkájának szánt, minden korábbi, a búcsúkkal foglalkozó írását integráló, ám végül is befejezetlenül maradt és csak *Barna Gábor* - a másik búcsú-szakértő - mint társszerző, gondozásában jelenhetett meg 1994-ben *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza* címen. Itt, a főművek érintőleges felsorolása után szólunk Bálint Sándor egyik korai, de rendkívüli jelentőségű írásáról (kiadványáról), az 1942-ben megjelentetett *"Egy magyar szeptember. Orosz István önéletrajza"*-ról van szó. Ebben a paraszti önéletrajzban rajzolódott meg az a népi "szentelt élet", amely Bálint Sándort is arra ösztönözte, hogy alakítsa ki és élje meg a maga "szent életét" és élete főtevékenységévé a római katolikus népi vallásosság néprajzának kutatását tegye. Bálint Sándor kialakította a maga szentségi életét és élete főfeladatának a népi vallásosság néprajzi kutatását tekintette. Mindennek elismerését jelentette, hogy a Bálint Sándor Emlékév végén hivatalosan bejelentették, hogy megindították az Bálint Sándor boldoggá avatásának eljárását.

A könnyebb "áthajlás" kedvéért külön kell pár szót mondanunk Bálint Sándor Tápéről szóló írásairól. Több tápai patrióta írását rendbe szedve Bálint Sándor összeszerkesztett egy csinos kis füzetet *Tápé. Falutörténet és népelet* címen, 1965-ben. Bevezetőjében azt írta a falu múltjáról: "Szeged városának tőszomszédságában a Marosnak a Tiszába folyásától kissé északnyugatra fekszik Tápé, a legrégebb magyar faluk egyike, a tréfalkozó szomszédok szerint, a világ közepe. A nóta szerint Szeged is csak azért híres város, mert Tápéval határos." Bálint Sándor előtt már többen "felfedezték" Tápé "egyedi kultúráját, a vízből élő ősi falu közösségi életének erejét, számos megnyilvánulási formáját": Tömörkény Istvántól, Mikszáth Kálmánon, Kálmány Lajoson, Juhász Gyulán, Móricz Zsigmondon, Ortutay Gyulán, Katona Imrén, Tomori Ilonán, Martin Györgyön és még sokan másokon át Péter Lászlóig, Ilia Mihályig... Ebből a fényes sorból semmiféleképpen se maradhatott ki a "szögedi nagytáj" "legszőgedibb szögedi"-je: Bálint Sándor.

A Bálint Sándor centenáriumhoz kapcsolódva számos hír, újságcikk, figyelmet keltő riport, interjú jelent meg a különböző újságokban, illetve cikkek, kisebb-nagyobb tanulmányok a folyóiratokban. Ezek közül mindössze egy három részes, első említésre talán terjedelmesnek ható, de olvasása közben nagyon jól szerkesztett, logikusan összeállított és a figyelmet rendkívüli módon lekötő őszinte, tiszta, igen jó fogalmazású interjúsorozatot említünk, amit *Dhusztus Imre* újságíró-

nak adott *Bálint Péter*, Bálint Sándor fia. Ez a nagyszerű interjúsorozat, amit talán találékosan nyilatkozatsorozatnak nevezhetnénk, a *Szegedi Egyetem* című lap 2004. évi évfolyamának *Hangsúly* rovatában jelent meg. *I. Beszélgetés Bálint Péterrel, a naplóról és a sorsról*. Szegedi Egyetem, 2004. november 29. 8-9. p.; *II. Beszélgetés Bálint Péterrel a perről és Szeged városáról*. Uo. 2004. december 6. 8-9. p.; *III. Beszélgetés Bálint Péterrel a boldoggá avatásról és a naplóról*. Uo. 2004. december 13. 8-9. p.

Ahogy már említettük is, a Bálint Sándor centenáris ünnepségek az egész évben (2004) folytak. A központi, a fő rendezvények október 10-14-én voltak, mégpedig három helyszínen. A Szegedi Egyetemen, a Szegedi Akadémiai Bizottságnál és a Móra Ferenc Múzeumban. A nagy érdeklődést kiváltó ünnepségsorozat maradandó emlékei azok a nagyszerű kiadványok, amelyek a Bálint Sándor centenáriumhoz kapcsolódva jelentek meg. Az egyik ilyen kiadvány a *Barna Gábor* szerkesztésében kiadott "...szolgálatra ítélte..." című, műfaját tekintve tanulmánykötet, funkcióját nézve pedig *Bálint Sándor Emlékkönyv*. Ebben a kötetben felvonnak a magyar érintett társadalomtudományok (irodalomtörténet, művészettörténet, művelődéstörténet, egyháztörténet, nyelvészet, néprajz, folklór és külön is említve a szakrális néprajz) szinte minden képviselője. A másik jelentős kiadvány a Móra Ferenc Múzeumban készített nagyméretű és rendkívül tárgy gazdag "A legszőgedibb szögedi" címet viselő *Bálint Sándor Emlékkiállítás*hoz kapcsolódó kiállítási vezető. Ez a hatalmas, rendkívül gazdag, nagyobbára színes képekkel illusztrált kötet, a kiállítást rendező *Szabó Magdolna* etnográfus muzeológus és *Juhász Antal* etnográfus ny. múzeumigazgató szerkesztésében látott napvilágot. Ahogy a Bálint Sándor Emlékkiállítás is messze túlmutat tényleges tárgyán és egy a "szent és szentelt Szeged apotheosisa" látványává nőtt, ugyanúgy a kiállításvezetőnk is lényegesen több, lényegesen szélesebb körű, mint egy mégoly alapos kiállítási kalauz is; valóságos tanulmánykötet; egyfajta Szeged-encyklopédia. Mint ilyen sok hiányt is pótol, például azzal, hogy közli Bálint Sándor bibliográfiáját. Az Emlékkiállítást előbb-utóbb lebontják, de ebben a "kiállítási kalauzban" mindörökké megmarad és gazdag tartalmánál fogva forrása lesz minden további Bálint Sándor-és Szeged kutatásnak. Ennek az Emlékkiállításnak és ennek a hozzá készült kiállításvezetőnek a nagyszerűsége egyértelműen Szeged városa nagylelkűségére és bőkezűségére utal. Sejtelmünk, feltételezéseink szerint talán jóvátételként is...

Örülve ennek a párájt ritkító kiállításnak és kiállítási vezetőnek, távolról sem gáncoskodva, kellő tisztelettel és kissé félénken feltesszük a kérdést: nem lehetett volna-e a Bálint Sándor Emlékév kiadványprogramjába iktatni Bálint Sándor szinte hozzáférhetetlenné vált főmunkájának a *Szegedi Szótárnak* újbóli kiadását, vagy kiadását, esetleg CD-re vételét is. Valamint egy kötetbe összeszerkesztve megjeleníteni az ugyancsak egyik főmunkájának minősíthető *A szögedi nemzet* című monográfiáját, amely a Móra Ferenc Múzeum három évkönyvében, három részre osztva jelent meg 1976-1980 között.

A Bálint Sándor Emlékév különböző rendezvényének mi "bihariak" is alkotó részeinek éreztük magunkat és mély tisztelettel adóztunk Bálint Sándor emlékének.

*

II.

Ilia Mihályt a szegedi nagytáj "hagyományokban leggazdagabb néprajzi szigete", Tápé, sajátos ősi népi kultúrája nevelte fel. Bálint Sándor fenti szavait még azzal toldhatnánk meg, hogy Tápé esetében nemcsak "néprajzi szigetről" van szó, hanem erős kötődésű irodalmi hagyományokról is. Ilia Mihályt ez a tápéi néprajzi-irodalmi kultúra nevelte igazán azzá, ami lett: "a magyar szellemi élet egyik kivételes egyénisége, egyszemélyes intézménye évtizedek óta - hatása kiterjed az egész magyar nyelvtérre; nevét mindenütt a világon, ahol magyarok élnek, ismerik, tevékenységét számon tartják." Ilia Mihály 1934. szeptember 29-én született Tápén. Élete során soha se felejtette el faluját, noha gimnazista kora óta Szegeden él és ezzel a várossal (amely, mint tudjuk Tápé-

pével határos...) úgy azonosult, hogy soha sem felejtve el Tápét, manapság Szeged, az egyetemes magyarrá nőtt "szegediesség" egyik legkarakteresebb képviselőjének tekintjük.

Ilia Mihály

Szegedi gimnazista korában kezdett hivatásstudata kibontakozni, az irodalom, a magyar irodalom, a nyelvi kultúra, nagy szegedi elődei - Tömörkény István, Juhász Gyula, Móra Ferenc - vonzásában. Az egyetemen, ahol kiváló tanárai mellett nagyszerű egyetemi hallgató társai is akadtak, már tekintélynek számított s egyáltalán nem volt váratlan, meglepetéssel szolgáló pályakezde; az, hogy végzése után azonnal ("bent maradván az egyetemen"), 1957-ben a Magyar Irodalmi Tanszék gyakornoka lett (1957-1958). A népszerű, tálentumait véka alá nem rejtő, mind irodalomtörténeti, mind nevelői-kultúraszervezői, szerkesztői, kritikusai tehetségét felismerve és elismerve, viszonylag gyorsan emelkedett a "számárlétron": 1958-ban tanársegéd lett s egyben munkatársa a *Tiszatáj*nak. Az egyetemen 1964-ben adjunktus, 1965-ben pedig a *Tiszatáj* rovatvezetője lett. Úgy tűnt, hogy a *Tiszatáj* - az élő, a lüktető irodalom berkeiben - gyorsabban ívelt pályája felfelé; 1971-1972-ben az egyre nagyobb tekintéllyé váló folyóirat főszerkesztő helyettese, majd 1972-ben főszerkesztője lett. Ilia Mihály a *Tiszatáj*t a magyar irodalom - mondhatni - legfontosabb, irányító orgánummá, számos új, fiatal, kezdő költő, író, esszéista elindítójává, az egyetemes magyarságban, kultúrában meghatározó tényezővé tette. Ilia Mihályt hivatásként gyakorolt munkájába sohasem a pillanatnyi, sokszor kultúrán kívüli szempontok vezették, de még csak nem is befolyásolták. Alapvetően népi indíttatású, korszerű elveket valló bátor esztéta, kritikus, tehetségmentő, rendkívül hatásos nevelő, az egyetemes magyar kultúrában, közelebről irodalomban gondolkodó irodalmárként tartották számon és tartjuk, annyi év múltán, ma is. A hatalom egyáltalán nem nézte jó szemmel se Ilia Mihály szerkesztői munkáját, se egyetemi tevékenységét. 1975-ben a *Tiszatáj* főszerkesztőségéből leváltották, az egyetemen pedig egészen 1980-ig adjunktusi státusban tartották.

Már hatvanadik születésnapja idején is számos cikk, kisebb-nagyobb tanulmány, néhány kitüntetés jelezte, hogy a változó időben Ilia Mihály pályáját, tevékenységét is jobban méltányolják. Az egyik leglényegesebb momentum volt ezen a téren az, hogy docensé léptették elő s hogy mint ilyen egy bizonyos időben tanszékvezetői tisztelet is betöltött. Mindez azonban nem volt például elegendő ahhoz, hogy kinevezzék egyetemi tanárnak, már csak azért is talán, hogy mint egyetemi tanár mehesse nyugdíjba...

Már csak ebből a sajátos helyzetből következően is, hogy tudni illik az irodalom világában, a tanítványok egész seregétől a legnagyobbaknak kijáró tisztelet mellett, a tudományos világban inkább a tartózkodás, egyfajta "alternatív" megbecsülés, elismerés, kísérte és kísérő most, hetvenévesen is, magyarázatát kaphatjuk sajátos "ambivalenciájának". Annak, hogy például mindmáig nem nevezték ki egyetemi tanárnak.

A róla szóló cikkek, tanulmányok most, születésének hetvenedik évfordulóján ugyancsak megszorodtak. Közülük nem egy méltató írás mellett, az internetre is felkerült úgynevezett "ügynöklistás" cikk nem kevés magyarázatot ad arra is, hogy van az, hogy miért nem részesült, illetve ha részesült is valamiben, akkor is lassan, későn, csepegtetve Ilia Mihály. Több közleményben olvashattuk három úgynevezett "tartótiszt" vallomása alapján, hogy: "a megye (Csongrád) legfontosabb célszemélyei Ilia Mihály irodalomtörténész, Király Zoltán újságíró, Pordány László egyetemi tanár, Balogh László operatőr voltak."

Ha végignézzük Ilia Mihály elismeréseinek, kitüntetéseiének időpontjait, azonnal rájövünk, hogy az 1972-ben kapott *József Attila-díj*t kivéve, Ilia Mihály csak 1990-től részesült, vagy részesülhetett elismerésben, díjakban (1990: *Magyar Művészetért Díj*; 1991: a *Nyitott Társadalom Alapítvány Díja*, és a *Déry Tibor-jutalom*; 1992: a *Szegedért Alapítvány Díja*; 1993: *Szeged Város*

díszpolgára kitüntetésben részesült és megkapta a *Soros Alapítvány Életműdíját*, mígnem 1995-ben *Széchenyi Díjas* professzor nem lett. 2004-ben Szekelyudvarhelyen az *Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány "Hídverő"* díját adták át neki.

Sokan vitatkoznak azon, hogy Ilia Mihály mint nagy hatást kiváltó nevelő-e inkább, mint tudós irodalomtörténész? Való igaz, hogy nevelői, pedagógusi pályája rendkívül jelentős, a személyes kapcsolatokra épülő, őszinte, reális, megértésen alapuló hatások alól nem igen tudták kivonni magukat barátai, hallgatói, közönsége. *Vekerdi László* egyértelműen nevelőnek mutatja be, a közöttük lévő különbözőségek ellenére *Karácsony Sándorhoz* hasonlítja, mert mindkettőjük egész élete "a másik ember felé irányult", azaz nevelt. *Vekerdi László* lakonikus rövid, de éppen ezért mindent elmondó című tanulmánya - *Ilia - a Fízi László és Lengyel András szerkesztette Ilia. Írások 70. születésnapjára* című tanulmánykötet (?), cikkgyűjtemény (?) bevezető írása. Ilia Mihály egyszerűségében is sokoldalú, gazdag, gondolatébresztő, értékteremtő és értékmentő, értő és továbbadó, magyarságra érzékeny, együttérző, segíteni mindenkor kész pályájának finom, szeretettel ányalt bemutatása. A kötet további 33 tanulmánya-cikke nagy empátiával főleg az irodalmár-nevelőről, a "Tanár"-ról szólnak, legtöbbször személyes emlékek alapján.

Úgy gondoljuk, hogy Ilia Mihály pályáját, jelentőségét bemutatandó, legcélszerűbb, ha ennek a nem mindennapi kötetnek a külső borítóra szorult jeles summázatot teljes egészében közöljük:

Dr. Ilia Mihály Széchenyi-díjas irodalomtörténész, a szegedi egyetem docense 2004. szeptember 29-én lesz hetven éves.

A ma Szegedhez tartozó Tápén született. Középiskolai és egyetemi tanulmányait Szegeden végezte, ezt követően (1957) a szegedi egyetem oktatója: gyakornok, tanársegéd, adjunktus, docens, egy időben tanszékvezető is. Minden Szegedhez köti, e város, e régió egyik legjelentékenyebb fia. Tevékenysége, legszűkebb értelmezésben is, kettős jellegű. Mint tanár egyike a nagy nevelőknek, aki bölcsész-nemzedékek sorát indította el a pályán. Tanítványai ma az egész országban, így e megyében is, mindenütt megtalálhatók; neves költők, írók, szerkesztők éppúgy vannak közöttük, mint irodalomtörténészek vagy úgynevezett egyszerű tanárok. Keze, szelleme mindegyiken érződik. Mint irodalmár, aki irodalomtörténészként, kritikusként, majd egyre inkább szerkesztőként és lapnélküli kultúráközvetítőként is a magyar szellemi élet egyik kivételes egyénisége, egy-személyes intézménye évtizedek óta – hatása kiterjed az egész magyar nyelvterületre. Nevét mindenütt a világon, ahol magyarok élnek, ismerik, tevékenységét számon tartják.

Miben áll szerepe lényege? Nehéz röviden megfogalmazni. Az új nemzedékek elindítása, az irányok és törekvések közötti bölcs közvetítés, általában: minden jó ügy támogatása egyaránt végigkíséri közel fél évszázados pályáját. Legismertebb, leginkább szem előtt lévő teljesítménye mégis az, hogy 1972 és 75 között, mint a *Tiszatáj* főszerkesztője nemcsak az egyik legjobb magyar kulturális folyóiratot építette föl, hanem közben, a „politika” szorításában végezte munkáját, átalakította, kitágította a társadalmi nyilvánosság szerkezetét is Magyarországon: legitím témává téve a szomszéd országok belső magyarság életét és kultúráját.

Tevékenysége hatóköre az összmagyarság, ez azonban soha nem távolította el a várostól s régiójától. Mint Juhász Gyula művei kritikai kiadásának egyik gondozója, Juhász-tanulmányok írója vagy a Tápé-monográfia szerkesztője és több fejezetének szerzője stb. – a *hely* szolgáltatásban is jelentőset alkotott. Egyetemi oktatóként pedig a város és egyeteme összetartozásának tudatát erősítette: a város és a régió érdekeit és értékeit közvetítette az egyetemre, s az egyetem megtestesítette szellemi tökéletét kamatoztatva a régió érdekében. Ez irányú munkásságát olyan kitüntetések ismerték el, mint pl. a Szegedért Alapítvány fődíja, Szeged díszpolgári címe.

Mi, a Rálátás hajdúsági-bihari olvasói is ott vagyunk a jubiláló-köszöntők között és kívánjuk, hogy Ilia Mihály még nagyon hosszú időn át "visszavonulása" ellenére is legyen közöttünk jó egészséggel, munkakedvvel, levelezésben, kapcsolattartásban az egyetemes magyar kultúra, irodalom hasznára, épülésére.

Híreink

Országunk számos helyén működik helytörténeti-, vagy honismereti egyesület, szakkör. Közülük többnek van valamiféle "közlönye", "híradója", "folyóirata" is. Több helyen évkönyvekben, évkönyvszerű antológiákban, valamilyen hagyományosan megünnepelt eseményhez kapcsolatosan jelentetnek meg gyűjteményes köteteket, mondhatnánk, hogy tanulmányköteteket. Elhatároztuk, hogy ezután minden számunkban be fogunk mutatni egy ilyen helytörténeti-honismereti folyóiratot.

Ezúttal a *Budapesti Honismereti Társaság* kiadásában havonta megjelenő *Városunk. Budapesti Honismereti Híradó* című, kiállításában is megnyerő, mozgalmas társasági életet, élénk közösségi munkát feltételező lapja 12 oldalon, sok illusztrációval jelenik meg. Köszöntünk kell ezt a lapot abból az alkalomból is, hogy most, 2005. januárjában lépett a VIII. évfolyamába. Meg kell említenünk azt is, hogy a lap szinte minden számában szerepel a nálunk is jól ismert Karacs Zsigmond helytörténész, mégpedig általában olyan bihari-sárréti témákkal, amelyeknek van valamilyen budapesti vonatkozása.

*

A 2004. október 15-én, a Déri Múzeumban tartott Gazda László Emlékülés anyagát *Ungvári János* kötetbe szerkesztve *Emlékezés Gazda Lászlóra* címen 2004 legvégén megjelentette. Az emlékkötetben Bényei József, Bényei Miklós, Dankó Imre, Gaál Bontond, Kapornai Andrásné, V. Szathmári Ibolya, Ujváry Zoltán és Ungvári János emlékezése olvashatók.

*

2004. december 11-én, Pilisborosjenőn, a Kézfogó Galériában, *Égerházi Imre Emlékkiállítás* nyílt.

*

2005. január 13-án, a debreceni Múzeum Terem Galériában megnyílt *Madarász Gyuláné Kathy Margit* Ferenczy Noemidíjas textilművész "Fehér-Fekete-Vörös Színekben" című öltözék-kiállítása (Turi Gábor, Vitéz Ferenc).

*

2005. január 19-én védte meg *Seres István* orientalista-turkológus-történész a Rálátás munkatársa - *A Dariganga betyárvilág* című PhD értekezését. Opponensek voltak: Kara György, Dankó Imre, Küllös Imola.

*

2005. január 21-én tartotta a Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium nagyszabású *Csokonai Emlékünnepségét*, az Aranybika Bartók Termében. Az emlékünnepség résztvevői az emlékünnepség után fáklyásmenetben vonultak Csokonai sírjához s ott rövid koszorúzási ünnepséget tartottak.

*

2005. január 22-én, a *Magyar Kultúra Napja* alkalmából *Nagyvárad és Berettyóújfalu* közös, többnapos ünnepségsorozatot rendezett magyar és román, illetőleg romániai magyar tudósok, írók, művészek közreműködésével. A rendezvénysorozat fővédnöke *Markó Béla* államminiszter, védnökei pedig *Szeifert Ferenc* Berettyóújfalu polgármestere és *Bíró Rozália* Nagyvárad alpolgármestere voltak.

*

2005. január 24-én mutatta be Gajdics Sándor és Ittész Mihály a *Csenki Imre Emlékkönyvet*, a Debreceni Református Kollégium dísztermében.

*

2005. január 24-én tartotta a *Déri Múzeum Baráti Köre* évadnyitó közgyűlését, a Déri Múzeum dísztermében. A közgyűlésen elfogadták a Kör 2004. évi munkájáról szóló jelentést, megvitatták a 2005. évi munkatervet és aktuális alapszabály-módosítási kérdésekkel foglalkoztak. A közgyűlést követően hirdették ki a *2004. évi néprajzi és helytörténeti gyűjtőpályázat* eredményeit és osztották ki a díjakat. Zsákáról ezúttal két pályázó is jelentkezett. *Jordán Sándor*, az ismert zsákai helytörténész, a zsákai gépállomás történetéről és munkájáról írt pályázatával II. lett. *Árvai Pálné* ovónő pedig a zsákai óvoda történetéről és működéséről írt pályázatával jutalomban részesült.

*

2005. február 8-án, Debrecenben, a Kollégiumi Esték előadássorozat keretében tartotta meg *Jankovics Marcell*, nagy érdeklődés mellett, *Hogyan őrizhetjük meg kultúránk sajátosságait EU-s csatlakozásunk után?* című előadását.

*

2005. február 25-én, Budapesten, az ELTE Folklor Tanszékének és a MTA - ELTE Folklor Szövegelemzési Kutatócsoportjának rendezésében tartott ünnepség keretében köszöntötték *Verebélyi Kincsőt* 60. születésnapja alkalmából. Az ünnepségen került sor az erre az alkalomra készült tiszteletkötet átadására is.

*

2005. február 3-án, két nappal születésnapja, február 5. előtt, köszöntötték tudós-professzor társai, barátai, tanítványai *Görömbei András* József Attila-és Kossuth díjas, akadémikus irodalomtörténész professzort 60. születésnapja alkalmából. Tanítványai az általuk írt és szerkesztett *Cselekvő*

irodalom című tanulmánykötettel köszöntötték a "Mestert". A köszöntők közt ott van a Rálátás is. Sok-sok boldog, egészséggel és alkotókedvvel megáldott évet, számos új, maga után nyomot hagyó művet, mindjobban kitebélyesedő tanítványi kört kívánunk a Professzor Úrnak!

*

Faragó József professzor, folklorista, a MTA tiszteleti tagja, 2004. október 23-án Kolozsvárott elhunyt. A rendkívül termékeny tudós bihari gyermekmondókákkal is foglalkozott (1982), de Fábíán Imrével közösen felgyűjtötte, rendszerezte és kiadta a bihari népmondákat is (1995).

*

Danielisz Endréné dr. Szathmáry Katalin a népegészségüggyel, orvostörténettel foglalkozó orvos 2004. december 27-én, Nagyszalontán elhunyt. Férjével, Danielisz Endrével (irodalomtörténész, helytörténész, etnográfus) együtt egész életén át a magyar nyelv-, művelődés-, kultúra-, művészet tisztelt munkása volt.

*

2004. december 29-én, a nyolcvanadik életévét alig betöltött *dr. Varga Gyula*. a történettudományok kandidátusa, nyugalmazott múzeumi osztályvezető, neves történész és etnográfus, Kismarja díszpolgára, a bihari tájak ismerője és avatott kutatója, a Rálátás érdemes munkatársa, hosszan tartó súlyos betegség után, életének 81. évében elhunyt. Nagy részvétet kiváltó temetése 2005. január 7-én volt a debreceni Köztemetőben. Ravatalánál a Magyar Néprajzi Társaság és az etnográfus társadalom nevében Paládi-Kovács Attila akadémikus; a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága - Déri Múzeum és munkatársai nevében V. Szathmáry Ibolya megyei múze-

umigazgató; a magyar néptáncmozgalom, a debreceni népi együttesek nevében, úgy is, mint tanítvány, Kardos László búcsúztatta.

*

2005. január 2-án *Körmendi Lajos* Karcag, a Nagykunság, a Sárrét írója elhunyt. A széleskörű közéleti tevékenységet is folytató író (Karcag alpolgármestere és MDF-es országgyűlési képviselője, a Jászkunság szerkesztője, rendszeres író-és képzőművészeti táborok szervezője is volt) nagy részvét mellett kedvenc tartózkodási helyén, a Karcag és Kunmadaras közötti Berekfürdőn kapott díszsírhelyen temették el.

*

2005. január 21-én, Budapesten 89 éves korában elhunyt *Dr. Kanyar József* történész, a Somogy Megyei Könyvtár hosszú időn át volt igazgatója. A honismereti mozgalom egyik alapítója-kezdemenyezője, a *Honismereti Szövetség* elnöke, a *Honismeret* című folyóirat főszerkesztője, a *Honismereti Akadémiák* szervezője, történétíró, helytörténeti munkák, monográfiák írója, szerkesztője. Felmérhetetlen széles és sokoldalú helytörténeti-honismereti tevékenysége révén mindennél jelen volt, ahol helytörténettel, honismerettel foglalkoztak. Kaposvárott temették el.

*

2005. január 30-án Debrecenben elhunyt *Tar Sándor* (Hajdúsámson, 1941. április 5) író. A korábban sokat publikált író majd teljesen elfelejtette a közélet. Ezen akarván változtatni, a *Hajdú-Bihari Napló* több hírben is foglalkozott vele, sőt két jellegzetesnek talált, korábban a lapban megjelentetett elbeszélést, életképét újra közölte is.

*

2005. február 6-án, Budapesten, hosszas kínos betegség után, 51 éves korában elhunyt *Zala Simon Tibor*, a Kossuth Rádió és a Du-

na Televízió szerkesztő riportere, a magyar agrárújságírás kiemelkedő alakja. Már nagy betegesen vette föl Zsákát bemutató riportját 2003. május 18-án, amit aztán június 6-án sugárzott a Kossuth Rádió. Ez a zsákai riport volt utolsó munkáinak egyike. Méltán sorolhatjuk a községünket értően szerető barátaink közé.

*

2005. február 21-én, elhunyt *Dr. Pirigyi István* debreceni görög katolikus lelkész, egyháztörténész, egy időben a nyíregyházi görög katolikus hittudományi főiskola professzora. Történetírói munkái mind történeti, mind néprajzi szempontból forrásértékűek.

*

2005. február 26-án, Pécsen, hosszas betegség után, 72 éves korában elhunyt *Dr. Szita László* történész, a Baranya Megyei Levéltár volt igazgatója, egyetemi tanár. Az eredeti forrásokon, levéltári kutatásokon alapuló reális helytörténetírás megteremtője. Munkásságának külön jelentősége, hogy helytörténeti munkálatait Baranya bátran kontakt zónának minősíthető területén; multietnikus, erősen migrált társadalomban végezte.

*

2005. február 17-én a Zsákai Művészetek tagjainak alkotásaiból összeállított kiállítást Debrecenben a Kós Károly Művészeti szakiskolában mutatták be. A kiállítást Lukács Gábor festőművész nyitotta meg.

*

2005. januárban széleskörű érdeklődés mellett tudományos ülésszakkal és a *Halmok és Havasok* (Tanulmányok a hatvan esztendő Bárth János tiszteletére. Kecskemét. 2004.) című tanulmánykötet átadásával emlékeztek meg Kecskeméten Bárth János Bács-Kiskun megyei (Kecskemét) múzeumigazgató, az országosan ismert etnográfus 60 éves jubileumáról.

TARTALOM

SURÁNYI BÉLA: Az Alföld fásításának kérdése. (XIX. század – XX. század első fele)	1-10
CSORBA CSABA: Rhédey Ferenc váradi kapitány, Bocskai István fővezére, élete és munkássága	10-14
KAKUCSI GÉZA: Tanyasi életképek Debrecen-Belsőohat tanyán az 1920-as és az 1930-as évek elejéről	14-26
DANKÓ IMRE: A hatvanéves Dám László üdvözlése	26-28
BANKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET: Újabb adalék a népköltészet XVIII. századi forrásaihoz	28-29
JORDÁN SÁNDOR: Becsületbeli dolog. (Zsákai történet)	29-31
DANKÓ IMRE: Két nagy szegedi ünnepléséről	31-36
Híreink	37-39

**A RÁLÁTÁS-nak ez a VI. évfolyam 1. száma.
A következő szám: VI. évfolyam 2. szám,
2005. július elején fog megjelenni.**

